

**ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
«ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ»**

**Το chair drumming ως εργαλείο ενίσχυσης δεξιοτήτων
επικοινωνιακής μουσικότητας μητέρων με νήπια:
μία μελέτη περίπτωσης**

Ελένη Λεωνίδα

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Μίτση Ακογιούνου

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Ιονίου Πανεπιστημίου, ως
προαπαιτούμενο για την ολοκλήρωση του προπτυχιακού κύκλου σπουδών με Κατεύθυνση Μουσικής
Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Μουσικής

Κέρκυρα, Ιούνιος 2023

**ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
«ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ»**

**Το chair drumming ως εργαλείο ενίσχυσης δεξιοτήτων
επικοινωνιακής μουσικότητας μητέρων με νήπια:
μία μελέτη περίπτωσης**

Λεωνίδα Ελένη

Επιτροπή αξιολόγησης:

- 1. Μίτσου Ακογιούνογλου**
- 2. Ζωή Διονυσίου**
- 3. Δήμητρα Τρυπάνη**

Κέρκυρα, Ιούνιος 2023

Τίτλος: To chair drumming ως εργαλείο ενίσχυσης δεξιοτήτων επικοινωνιακής μουσικότητας μητέρων με νήπια: μία μελέτη περίπτωσης

© 2023 Λεωνίδα Ελένη
ALL RIGHTS RESERVED

Απαγορεύεται η δημοσίευση η ολική ή μερική ή περιληπτική αναπαραγωγή ή αναδημοσίευση κατά παράφραση ή διασκευή του υλικού αυτής της έκδοσης και η με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγή (φωτοτυπία, ηλεκτρονική ή μηχανική αναπαραγωγή, καταγραφή σε ηλεκτρονικό σύστημα ή με οποιοδήποτε άλλο τρόπο), σύμφωνα με το νόμο 2121/93 και τους λοιπούς κανόνες Δικαίου περί Πνευματικής ιδιοκτησίας, χωρίς την έγγραφη άδεια του/της συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Ιονίου Πανεπιστημίου δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του/της συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος (Ν.5343/32 αρ.202 παρ.2).

Ευχαριστίες

Πρωτίστως ευχαριστώ την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κα Μίτση Ακογιούνογλου και την κα Ζωή Διονυσίου για την ευκαιρία που έδωσαν και σε εμένα να διδάξω στο «Πρόγραμμα μουσικής αγωγής σε βρέφη και νήπια» του Ιουνίου Πανεπιστημίου, που υπήρξε ουσιαστικά η αιτία για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας. Επίσης, ιδιαιτέρως ευχαριστώ τις μητέρες που συνεργάστηκαν μαζί μου, ώστε να ολοκληρωθεί η παρούσα έρευνα. Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στην Ελπίδα, τη Δομνίνα και την οικογένειά μου για την ποικίλης φύσεως ενθάρρυνση και υποστήριξη που μου παρείχαν στα χρόνια των σπουδών μου.

Το chair drumming ως εργαλείο ενίσχυσης δεξιοτήτων επικοινωνιακής μουσικότητας μητέρων με νήπια: μία μελέτη περίπτωσης

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση της συμβολής μίας εκπαιδευτικής εφαρμογής στη μουσική σχέση μεταξύ μητέρων και των βρεφών / νηπίων. Συγκεκριμένα πέντε μητέρες συμμετείχαν σε μουσικές συναντήσεις που ήταν δομημένες για να ενισχυθούν μουσικές δεξιότητες και να εξασκήσουν τις ρυθμικές και φωνητικές ικανότητές τους μέσω της χρήσης μίας καρέκλας ως κρουστό όργανο (chair drumming). Το παρόν εγχείρημα προσεγγίστηκε ερευνητικά ως μελέτη περίπτωσης. Οι πέντε μητέρες συμμετείχαν παράλληλα σε «πρόγραμμα μουσικής αγωγής σε βρέφη και νήπια» σε νησί της περιφέρειας των Ιονίων Νήσων. Πραγματοποιήθηκαν συνολικά 10 εβδομαδιαίες συναντήσεις μουσικής σε κοινοτικό χώρο. Τα ερευνητικά δεδομένα συγκεντρώθηκαν μέσα από ατομικές ημι-δομημένες συνεντεύξεις των μητέρων, το ημερολόγιο της ερευνήτριας, εβδομαδιαίες άτυπες συζητήσεις της κοινότητας και μία ομαδική συζήτηση μετά το πέρας των συναντήσεων. Επιπλέον, για τη βαθύτερη κατανόηση της συμβολής των μουσικών συναντήσεων, ζητήθηκε η συμμετοχή μέσω συνέντευξης από τρεις μητέρες που παρακολουθούσαν το πρόγραμμα μουσικής αγωγής με τα νήπια, αλλά όχι τις μουσικές συναντήσεις κοινότητας. Οι μουσικές δεξιότητες των μητέρων αναλύθηκαν ως προς την ρυθμική τους ανταπόκριση και την ελεύθερη χρήση της φωνής. Από τη θεματική ανάλυση προέκυψαν κατηγορίες που αφορούν σε μουσικά περιβάλλοντα, στη σχέση μητέρας-νηπίου, στην ενίσχυση μουσικών συμπεριφορών και δεξιοτήτων, στο ομαδικό τραγούδι, σε κίνητρα, προκλήσεις και κοινές μουσικές δεξιότητες, καθώς και στη συναισθηματική εμπλοκή και την επικοινωνιακή μουσικότητα. Οι περισσότερες μητέρες επεσήμαναν τη θετική συμβολή των μουσικών συναντήσεων στον διασυντονισμό της δυάδας μητέρας - νηπίου, στη ρυθμική ανταπόκριση και γενικότερα στην ελεύθερη μουσική έκφραση.

Λέξεις κλειδιά: επικοινωνιακή μουσικότητα, μουσική δυάδα, μουσικές δεξιότητες, chair drumming, μουσική στην κοινότητα/κοινοτική μουσική

Chair drumming as a tool to enhance skills of communicative musicality of mothers with toddlers: a case study

Abstract

The purpose of this study is to investigate the contribution of a music education training to enhance musical skills that could support the musical relationship between mothers and infants/toddlers. Specifically, five mothers participated in music sessions that were structured to practice their rhythmic and vocal skills through the use of chair drumming. This research was approached as a case study. At the same time, the five mothers participated in a "Music Education Program for Infants and Toddlers" on an island in the Ionian Islands region. A total of 10 weekly music sessions were held in a community setting. Research data were collected through individual semi-structured interviews of the mothers, the researcher's diary, weekly informal community discussions and a group discussion after the completion of the meetings. In addition, for a deeper understanding of the contribution of the music sessions, interview participation was sought from three mothers who attended the music education program with their toddlers but not the community music sessions. The mothers' musical skills were analyzed in terms of their rhythmic response and free use of voice. Thematic analysis yielded categories related to musical environments, mother-infant relationship, reinforcement of musical behaviors and skills, group singing, motivation, challenges, and shared musical skills, as well as emotional engagement and communicative musicality. Most mothers noted the positive contribution of music sessions to mother - infant dyadic coordination, rhythmic responsiveness and free musical expression in general.

Keywords: communicative musicality, musical dyad, musical skills, chair drumming, community music

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	1
Α΄ ΜΕΡΟΣ: Βιβλιογραφική επισκόπηση.....	2
1. Η μουσική σχέση μίας μητέρας με το βρέφος/νήπιό της	2
1.1 Τα χαρακτηριστικά της σχέσης μητέρας - βρέφους	2
1.2 Η ανάπτυξη της μουσικής σχέσης μητέρας-βρέφους	6
1.3 Οι μουσικές συμπεριφορές και η επικοινωνιακή μουσικότητα.....	8
2. Το παίξιμο ομαδικών κρουστών και τα κρουστά όργανα ως εργαλεία επικοινωνίας.....	10
2.1 Ο κύκλος κρουστών	11
2.2 Ο ρυθμός στη ζωή των βρεφών και των νηπίων	11
2.3 Τα οφέλη των ομαδικών κρουστών για άτομα κάθε ηλικίας.....	12
3. Μουσική στην κοινότητα	13
Β΄ ΜΕΡΟΣ: Μεθοδολογία.....	16
Ερευνητική προσέγγιση	17
Δειγματοληψία	17
Εργαλεία συλλογής δεδομένων.....	18
Μεθοδολογία ανάλυσης δεδομένων	19
Τρόποι διασφάλισης εγκυρότητας και αξιοπιστίας	20
Περιορισμοί της έρευνας.....	20
Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας.....	20
Περιγραφή των εβδομαδιαίων μουσικών κοινοτικών συναντήσεων.....	20
Θεματική ανάλυση	26
Μουσικά περιβάλλοντα.....	27
Η σχέση μητέρας-νηπίου	28
Οι μουσικές συμπεριφορές και δεξιότητες	29
Στην παρέα του τραγουδιού	30
Κίνητρα, προκλήσεις και νέες μουσικές δεξιότητες.....	31
Η συναισθηματική εμπλοκή	33
Επικοινωνιακή μουσικότητα.....	34
Συμπεράσματα.....	35
Περαιτέρω ερευνητικές προτάσεις	38
Βιβλιογραφία	40
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	44

Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη πραγματεύεται μέσα από μία μελέτη περίπτωσης τη συμβολή του chair drumming ως μέσου ενίσχυσης των δεξιοτήτων επικοινωνιακής μουσικότητας των μητέρων. Σκοπός της μελέτης είναι να διερευνήσει κατά πόσον η ενίσχυση των ρυθμικών και φωνητικών δεξιοτήτων των μητέρων, μέσω του chair drumming, δύναται να ενισχύσει και την ποιότητα της μουσικής συνομιλίας μητέρας-νηπίου.

Το ενδιαφέρον της ερευνήτριας για την ενασχόληση με τις μουσικές δεξιότητες των μητέρων προήλθε από την προσωπική της εμπειρία ως διδάσκουσα σε «πρόγραμμα μουσικής αγωγής για βρέφη και νήπια». Σε αυτό το πρόγραμμα η ερευνήτρια παρατήρησε ότι οι μουσικές δεξιότητες των γονέων δεν βοηθούσαν πάντοτε στην υλοποίηση των δραστηριοτήτων της ομάδας. Η ερευνήτρια αποφάσισε να επιχειρήσει την ενίσχυση των μουσικών δεξιοτήτων των μητέρων καθώς και της μουσικότητάς τους. Επιλέχθηκαν μητέρες, διότι μητέρες συνόδευαν τις περισσότερες φορές τα παιδιά τους στο πρόγραμμα, έγινε ένα ανοιχτό κάλεσμα προς αυτές στο οποίο ανταποκρίθηκαν οι πέντε από τις δέκα. Συγκεκριμένα, με εργαλείο το chair drumming έγινε προσπάθεια ενίσχυσης των μουσικών δεξιοτήτων των μητέρων, με σκοπό να ενδυναμωθεί η επικοινωνιακή μουσικότητα με το παιδί τους.

Στο Α' μέρος της εργασίας επιχειρείται μία βιβλιογραφική επισκόπηση σχετικά με το αντικείμενο της έρευνας, η οποία κινείται σε τρεις βασικούς άξονες. Στον πρώτο άξονα παρατίθενται αποτελέσματα πρόσφατων ερευνών που περιγράφουν τη μουσική σχέση γονέων και κυρίως μητέρων από διάφορες χώρες με τα βρέφη/νήπια τους. Ο δεύτερος άξονας παρουσιάζει τα κοινωνικά, ψυχολογικά και αναπτυξιακά οφέλη που αποκομίζει ο κάθε άνθρωπος, ανεξαρτήτως της ηλικιακής του ομάδας με τη συμμετοχή του σε κύκλο κρουστών. Μέσα από την παρουσίαση αποτελεσμάτων ερευνών, η ερευνήτρια ενισχύει την υπόθεσή της γιατί επέλεξε αυτό το μέσο για την καλλιέργεια των μουσικών δεξιοτήτων σε ομάδα μητέρων. Ο τρίτος άξονας αναφέρεται στη μουσική στην κοινότητα/κοινοτική μουσική, όπως ορίζεται από τους Higgins (2012), Veblen (2008), Schipper και Bartleet (2013). Η ανάλυση της βιβλιογραφίας σε αυτούς τους ερευνητικούς και εφαρμοσμένους τομείς, επιτρέπει στην ερευνήτρια να τεκμηριώσει το εγχείρημά της για την υλοποίηση αυτού το προγράμματος ως μουσική στην κοινότητα.

Στο Β' μέρος περιγράφονται αναλυτικά η ερευνητική διαδικασία, οι συνθήκες και τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν. Ακολούθως, παρατίθεται η θεματική ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων. Τέλος, η ερευνήτρια προσεγγίζει κριτικά τα αποτελέσματα της μελέτης και εκθέτει τις προσωπικές της σκέψεις καθώς και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

Α' ΜΕΡΟΣ: Βιβλιογραφική επισκόπηση

1. Η μουσική σχέση μίας μητέρας με το βρέφος/νήπιό της

Οι πρώτες πράξεις μουσικής έκφρασης των ανθρώπων παρατηρούνται από τη βρεφική τους ηλικία και συγκεκριμένα από τις πρώτες εμπειρίες των βρεφών με τη μητέρα και τον πατέρα τους (Trevarthen & Malloch, 2002). Από τη βρεφική ηλικία, τη νηπιακή και μέχρι τα 6 έτη, σε όλες τις μουσικές του συνομιλίες, το παιδί έχει κύριο συνοδοιπόρο τη μητέρα του ή πρόσωπα του οικογενειακού του περιβάλλοντος (Μαζοκοπάκη, 2007). Σε αυτό το περιβάλλον αναπτύσσεται η μουσική σχέση μητέρας - βρέφους.

1.1 Τα χαρακτηριστικά της σχέσης μητέρας - βρέφους

Η *διυποκειμενικότητα* αναφέρεται σε μία κοινή κατανόηση και στην ουσιαστική επικοινωνία ανάμεσα σε δύο ανθρώπους. Παρόλο που ως όρος πρωτοχρησιμοποιήθηκε από τον Edmund Husserl (Duranti, 2010), στο πεδίο της φιλοσοφίας, γρήγορα άρχισε να χρησιμοποιείται και σε άλλα πεδία, όπως στις κοινωνικές επιστήμες και στην ψυχολογία. Ειδικότερα, ο όρος περιγράφει τόσο τη διαδικασία βιώματος κοινών εμπειριών, νοηματοδοτήσεων και προσδοκιών στις ανθρώπινες συναναστροφές, όσο και την κοινή οικοδόμηση της σχέσης μέσα από τις υποκειμενικότητες που επικοινωνούνται ("Intersubjectivity", 2023).

Το αναπτυξιακό σημείο στη βρεφική ηλικία κατά το οποίο ο άνθρωπος αποκτά την αίσθηση της υποκειμενικότητάς του, υπήρξε, ιστορικά, αντικείμενο ενασχόλησης των επιστημών της φιλοσοφίας και ψυχολογίας. Από τη σκοπιά της φιλοσοφίας, η αναγκαιότητα της αναγνώρισης του αναπτυξιακού ορόσημου κατά το οποίο τα βρέφη αποκτούν μια λειτουργική αίσθηση του ξεχωριστού νου, δεν υπήρξε ξένη για την ίδια τη φιλοσοφική έρευνα (Stern, 1998· Duranti, 2010). Από την άλλη η ψυχολογία ενεπλάκη ερευνητικά στο συγκεκριμένο πεδίο αρκετά αργότερα, κυρίως επειδή η μελέτη της

υποκειμενικής εμπειρίας των ατόμων φαίνεται να παραγκωνίστηκε στο ξεκίνημα της έρευνας στο χώρο της ψυχολογίας. Ο Baldwin (1902) για παράδειγμα πρωτοπορεί ορίζοντας σταθερά την υποκειμενική εμπειρία του εαυτού και του άλλου ως τις μονάδες εκκίνησης για την αναπτυξιακή ψυχολογία.

Ο Colwyn Trevarthen (2000) χρησιμοποίησε τον όρο *διυποκειμενικότητα* στο πεδίο της αναπτυξιακής ψυχολογίας επιχειρώντας να ορίσει την έμφυτη διεργασία που διαδραματίζεται ανάμεσα σε δύο ή και περισσότερα άτομα, τα οποία επικοινωνούν και μοιράζονται τις υποκειμενικότητές τους (Malloch & Trevarthen, 2000). Στην επικοινωνία αυτή συμβάλλει ο συντονισμός του κινητικού, αντιληπτικού, συγκινησιακού και γνωστικού συστήματος του κάθε ατόμου (Κουγιουμουτζάκης, 2016). Ο Trevarthen (2000), μέσα από τα ευρήματα των ερευνών του, υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη διυποκειμενικότητα μεταξύ μητέρων και βρεφών, αποτελεί έμφυτη ικανότητά τους. Μπορούν, δηλαδή, εκ φύσεως να αναγνωρίζουν, να επικοινωνούν και να μοιράζονται στον χρόνο, τον υποκειμενικό τους κόσμο σε ψυχολογικό επίπεδο. Αυτό το αμοιβαίο μοίρασμα μέσα από πράξεις, προσδοκίες, συγκινήσεις και προθέσεις, καθιστά την υποκειμενική εμπειρία της μητέρας και του βρέφους αντίστοιχα, από υποκειμενική σε διυποκειμενική (Trevarthen, 2000). Πιο συγκεκριμένα, τα βρέφη γεννιούνται με την ικανότητα διυποκειμενικής επικοινωνίας, που αφορά τη δυνατότητά τους να μοιράζονται την αίσθηση του χρόνου με τους σημαντικούς για αυτά άλλους, και με μια μουσική ετοιμότητα που περιλαμβάνει μια βασική αίσθηση του συγχρονισμού και του ρυθμού (Stern, 1998, Trevarthen & Malloch, 2000). Τα βρέφη έχουν έμφυτη ανάγκη για επικοινωνία, για δημιουργία ανθρωπίνων σχέσεων και για κατανόηση του περιβάλλοντος στο οποίο ζουν. Οι ανάγκες αυτές μπορούν να εξυπηρετηθούν μέσω της σχέσης τους με τον ενήλικα φροντιστή τους, γιατί μέσα από αυτή τη σχέση μπορούν να κατανοήσουν τον κόσμο και να αναδυθεί η συμπεριφορά του βρέφους (Διονυσίου, 2021).

Ο Trevarthen κατηγοριοποίησε τέσσερις αναπτυξιακές περιόδους κατά το πρώτο έτος της ζωής ενός βρέφους: Τη νεογνική περίοδο (0-6 εβδομάδες ζωής), την περίοδο πρωτογενούς διυποκειμενικότητας (2-3 μήνες ζωής), την περίοδο παιχνιδιών (4-8 μήνες ζωής) και τέλος την περίοδο δευτερογενούς διυποκειμενικότητας (9-12 μήνες) (Trevarthen, 2005). Στην περίοδο πρωτογενούς διυποκειμενικότητας, τα βρέφη έχουν προσδοκίες από τη συμπεριφορά του φροντιστή τους, ο οποίος προβαίνει στις κατάλληλες ενέργειες, για

να ικανοποιήσει τις προσδοκίες αυτές. Το βρέφος κάνει προσπάθειες να επικοινωνήσει με τη μητέρα του λεκτικά μέσω φωνημάτων που ταιριάζουν ηχητικά με τη μητρική διαισθητική ομιλία. Σε αυτές τις στιγμές επικοινωνίας μητέρας - βρέφους, το βρέφος αναζητά τη βλεμματική επαφή, το χαμόγελο επιβεβαίωσης, τη σωματική δραστηριότητα (π.χ. αγκαλιές, χάρδια, φιλιά) και την ολοκλήρωση της επικοινωνιακής πράξης. Στην περίοδο δευτερογενούς διωποκειμενικότητας το βρέφος βγαίνει έξω από την εγωκεντρικότητά του. Ο εαυτός και ο άλλος δεν είναι πια μόνο βασικές οντότητες φυσικής παρουσίας, δράσης, συναισθήματος και συνέχειας. Καλλιεργείται μία νέα μορφή επικοινωνίας, στην οποία η σχέση είναι πλέον τριαδική, καθώς ανάμεσα στη μητέρα και το βρέφος υπάρχει και το αντικείμενο της προσοχής και του ενδιαφέροντος του βρέφους (Stern, 1998).

Η διωποκειμενικότητα, τοποθετημένη μέσα σε ένα μουσικό πλαίσιο, περιλαμβάνει την από κοινού κατανόηση μουσικών στοιχείων, με στόχο την επικοινωνία των ατόμων μέσω της μουσικής. Η διωποκειμενικότητα στη μουσική, εκφράζεται με τον όρο επικοινωνιακή μουσικότητα. Ο όρος αυτός επίσης προτάθηκε από τους Trevarthen & Malloch (2002), οι οποίοι την προσεγγίζουν ως μία ψυχοβιολογική και κοινωνική πανανθρώπινη ανάγκη και ταυτόχρονα ως μία κοινή ανθρώπινη ικανότητα. Με αφετηρία την καθολική ιδιότητα του διασυντονισμού (entrainment), το άτομο ενεργοποιείται και ωθείται σε ατομική εμπλοκή και σε κοινωνική αλληλεπίδραση. Η επικοινωνιακή μουσικότητα ορίζεται ως η αυθόρμητη μουσική έκφραση των ατόμων (Κουγιουμουτζάκης, 2016) και αναφέρεται στα συγκινησιακά φορτισμένα ρυθμικά και μελωδικά στοιχεία, που παρουσιάζονται στη λεκτική ή/και στη μη λεκτική επικοινωνία των ανθρώπων (Trevarthen & Malloch, 2009), με στόχο το μοίρασμα των προθέσεων και συγκινήσεων μεταξύ των συντρόφων (Trevarthen, 1999).

Αφορμή για τη διατύπωση και ανάπτυξη της θεωρίας της επικοινωνιακής μουσικότητας, υπήρξε η παρατήρηση και η ανάλυση των στοιχείων συντονισμού που ενυπάρχει στην επικοινωνία μητέρας-βρέφους, μέσα από τη μελέτη της дуάδας (Trevarthen & Malloch, 2002). Οι δυαδικές αλληλεπιδράσεις μητέρων και βρεφών διακρίνονται από μουσικά χαρακτηριστικά, όπως οι ρυθμικές χορευτικές κινήσεις, τα μελωδικά περιγράμματα, τα ρυθμικά παιχνίδια βασισμένα στον χρονικό συντονισμό, οι

παιγνιώδεις συμπεριφορές και η συναισθηματική τους διάδραση στην οποία αλληλοσυμπληρώνονται (Κοκκινάκη, 2016).

Οι πρώτες συνομιλίες μητέρας-βρέφους (protoconversations) πραγματοποιούνται μέσω της *πρόσκλησης του ενήλικα να εισέλθει* σε μία βαθύτερη επικοινωνία με το βρέφος και βασίζονται στη μουσικότητα των βρεφών (Bateson, 1979). Έτσι, η μουσική γίνεται το υπεύθυνο μέσο για τη νοηματοδότηση στην επικοινωνία παιδιού και γονέα, με αποτέλεσμα η μουσική επικοινωνία να μετατρέπεται σε μια βάση για την κοινωνική, συναισθηματική και γλωσσική και κινητική ανάπτυξη των βρεφών (Malloch & Trevarthen, 2009), γίνεται δηλαδή μια βάση για όλες τις μορφές επικοινωνίας (Διονυσίου, 2021).

Ο Malloch (1999) αναλύοντας μουσικές συνομιλίες μητέρας - βρέφους, κατέληξε ότι η επικοινωνιακή μουσικότητα προσδιορίζεται μέσα από τρεις παραμέτρους, τον παλμό, την ποιότητα και την αφήγηση, στοιχεία απαραίτητα για την ύπαρξη και ανάπτυξη όλων των μορφών της ανθρώπινης επικοινωνίας. Οι τρεις αυτές παράμετροι της επικοινωνιακής μουσικότητας σχετίζονται άμεσα με τον Εγγενή Κινητήριο Παλμό (intrinsic motor pulse) (Trevarthen, 1999). Ο παλμός είναι η ρυθμική διαδοχή των εκφράσεων που προαναγγέλουν τις προθέσεις και τη συγκινησιακή ενέργεια του δρώντος υποκειμένου σε πραγματικό χρόνο, καθώς το νευρο-βιολογικό σύστημα συντονίζει την κίνηση των διαφόρων μερών του σώματος, με την οποία το άλλο υποκείμενο μπορεί να προβλέπει τι πρόκειται να συμβεί και πότε. Μέσα σε αυτή τη χρονική περιοδική αλληλουχία υπάρχουν διακριτές συμπεριφορές π.χ. συλλαβές, παλμοί εκφράσεων και χειρονομιών που είναι ομαδοποιημένες σε μέτρα και φράσεις (Malloch, 1999· Trevarthen, 2009· Trevarthen & Malloch, 2002). Η ποιότητα, εκφράζεται κυρίως από το ελεγχόμενο τονικό ύψος, τη χροιά των μελωδικών γραμμών της φωνής και αποτελείται από μελωδικά και ηχοχρωματικά περιγράμματα εκφράσεων π.χ. φωνή, χειρονομίες, σωματικές κινήσεις, φανερώνει την εμπιστοσύνη του υποκειμένου στους κοινωνικούς του συντρόφους (Hallam et al., 2012). Η σχέση αυτών των δύο παραμέτρων, του παλμού και της ποιότητας, επιτρέπει να καλλιεργηθεί η αφήγηση μεγαλύτερων φράσεων και κύκλων. Μέσα στην ακολουθία παλμού και ποιότητας δημιουργείται το αφηγηματικό επεισόδιο, το οποίο ενισχύει την πρόβλεψη σειράς βημάτων του επεισοδίου, που οδηγούν στην τελική δράση. Οι τρεις αυτές παράμετροι είναι υπεύθυνοι για την καλλιέργεια της διυποκειμενικής εμπειρίας μητέρας και βρέφους (Trevarthen & Malloch, 2009). Σε αυτό το πλαίσιο η Μαζοκοπάκη

(2007), ενισχύοντας τη θεωρία της διυποκειμενικότητας και επικοινωνιακής μουσικότητας του Trevarthen, μέσα από τα ευρήματά της συμπέρανε ότι η βρεφική ικανότητα για αμοιβαίο ρυθμικό συντονισμό με τη μουσική και με τη μητέρα είναι καθολική ικανότητα όλων των βρεφών.

1.2 Η ανάπτυξη της μουσικής σχέσης μητέρας-βρέφους

Ευρήματα μελετών των Trevarthen και Malloch (2002) και της Dissanayake (2000) κρίνουν πρωταρχικό το ρόλο που έχουν οι μουσικές αλληλεπιδράσεις στη ρύθμιση των συναισθημάτων και του δεσμού γονέα και βρέφους στα πρώτα χρόνια της ζωής του βρέφους. Η μητέρα και το βρέφος παίρνουν από κοινού την απόφαση σχετικά με τη διάρκεια, τον χρόνο και το περιεχόμενο των μουσικών αλληλεπιδράσεών τους. Οι καθημερινές μουσικές συμπεριφορές των μητέρων προς τα βρέφη τους επηρεάζονται από συναισθηματικούς, ψυχολογικούς, και κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες. Η εθνικότητα, η μετανάστευση, το επάγγελμα, το μορφωτικό επίπεδο και η γλώσσα είναι επίσης παράγοντες που επηρεάζουν τους τρόπους με τους οποίους οι μητέρες και τα βρέφη αλληλεπιδρούν μουσικά στην καθημερινή ζωή. Αντίθετα, τα αποτελέσματα άλλης έρευνας έδειξαν πως παρά τις διαφορές στην ηλικία, αλλά και στην οικονομική κατάσταση των μητέρων, δεν διέφεραν μεταξύ τους όσον αφορά την υποκειμενική ευημερία στη μουσική σχέση με το παιδί τους (Gudmundsdottir & Gudmundsdottir, 2010). Φαίνεται όμως ότι οι μουσικές εμπειρίες κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του βρέφους μπορούν να αποτελέσουν τα θεμέλια στήριξης της μουσικής ανάπτυξης των παιδιών (Ilari, 2005).

Μελέτες που έχουν γίνει στην Αμερική, στον Καναδά, στην Κορέα και στην Ελλάδα, υποστηρίζουν πως οι μητέρες με τα βρέφη τους επιλέγουν καθημερινά την ηχογραφημένη φωνητική και οργανική μουσική για τις δραστηριότητές τους, είτε οι ίδιες συμμετέχουν ενεργά είτε όχι. Σπανιότερα επιλέγουν τη ζωντανή μουσική ή την εκτέλεση φωνής και οργάνου (Mendoza & Fausey, 2021· Διονυσίου, 2014· Cho & Ilari, 2021).

Για παράδειγμα, στη διάρκεια της έντονης έξαρσης της πανδημίας Covid-19 στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και στον Καναδά η μουσική δραστηριότητα στα σπίτια βρεφών και νηπίων ήταν ψηλότερη σε σχέση με πριν τόσο για τους γονείς όσο και τα παιδιά. Οι γονείς χρησιμοποιούσαν τη μουσική για τη ρύθμιση των συναισθημάτων και για την κοινωνική σύνδεση με τα παιδιά τους (Cho & Ilari, 2021). Το ίδιο κατέγραψε και άλλη

έρευνα στην Αμερική, η οποία κατέληξε ότι η μουσική μπορεί να λειτουργήσει ως ένα αποτελεσματικό εργαλείο για την οικοδόμηση και τη διατήρηση των σχέσεων γονέα-παιδιού κατά τη διάρκεια μιας περιόδου αβεβαιότητας και αλλαγής (Steinberg et al., 2021). Συγκεκριμένα, στη μελέτη των Cho και Ilari (2021), οι μητέρες χρησιμοποιούσαν καθημερινά ηχογραφημένη μουσική για τις δραστηριότητες με τα παιδιά τους, αλλά η συχνότητα διέφερε από σπίτι σε σπίτι. Από την άλλη όμως, η χρήση ζωντανής φωνητικής μουσικής φαίνεται ότι επιτρέπει σε ποιότητες της κοινωνικής, επικοινωνιακής και συναισθηματικής διάστασης ανάμεσα στη μητέρα και στο βρέφος της να αναδυθούν. Μπορεί επίσης, να ενθαρρύνει την αυξημένη προσοχή στα χαρακτηριστικά της, καθώς και στην αμφίδρομη επικοινωνία μεταξύ μητέρων και βρεφών που προάγει τη φωνητική ανάπτυξη. Με άλλα λόγια το ζωντανό τραγούδι της μητέρας χαρακτηρίζεται ποιοτικά σαν κάτι θετικό ως προς την κοινωνική του διάσταση, γιατί όταν η μητέρα επιλέγει το ζωντανό από το ηχογραφημένο τραγούδι ενθαρρύνει την αυξημένη προσοχή στα χαρακτηριστικά της επικοινωνίας του βρέφους με το πρόσωπο της μητέρας, το οποίο έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει την φωνητική εξέλιξή του και αυτό δεν μπορεί να συμβεί με την επιλογή ακρόασης ηχογραφημένης μουσικής (Trevvarthen, 1999· Trevvarthen & Malloch, 2000).

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στον Καναδά παρατηρήθηκαν διαφορετικές αντιδράσεις βρεφών ανάλογα με το είδος και την ενεργητικότητα του τραγουδιού των μητέρων τους προς αυτά. Καταγράφηκαν εντονότερες αντιδράσεις και ενεργοποίηση των βρεφών, όταν τα τραγούδια είχαν γρήγορο και έντονο ρυθμό, σε αντίθεση με ένα αργό και μελωδικό νανούρισμα. Στην πρώτη περίπτωση παρατηρήθηκε αύξηση της ενεργητικότητας, ενώ στη δεύτερη περίπτωση μείωση της διέγερσης του βρέφους, ανάγοντας το μητρικό τραγούδι σε μία πολυτροπική συμπεριφορά και όχι μόνο ένα ακουστικό γεγονός (Trehub, 2018).

Βρέφη, νήπια και παιδιά προσχολικής ηλικίας αμερικανικών οικογενειών ακούγοντας το ζωντανό τραγούδι των γονέων έχει καταγραφεί ότι αντιδρούν γυρνώντας το κεφάλι τους, επιδιώκοντας την εγγύτητα και χαμογελώντας, κάνοντας εμφανή την έγκριση τους για την ενέργεια του φροντιστή (Custodero et al., 2003). Άλλη πρόσφατη μελέτη έδειξε πως παρά το γεγονός ότι οι γονείς τραγουδούν, χορεύουν και ενθαρρύνουν με ενθουσιασμό τα παιδιά τους να συμμετέχουν, σπάνια οι ίδιοι ξεκινούν μουσικές συνομιλίες με τη φωνή τους ή μουσικά όργανα (Brodsky et al., 2019).

Σε αντίθεση με την Αμερική, στο Ισραήλ οι γονείς πολύ πιο σπάνια επιλέγουν να δραστηριοποιηθούν μουσικά με τα παιδιά τους εντός σπιτιού (Brodsky et al., 2019). Στην Αυστραλία αρκετοί γονείς με νήπια κάτω των 5 ετών επιλέγουν να συμμετέχουν σε μουσικά προγράμματα με το παιδί τους, αλλά παρ' όλο που οι ίδιοι εκτιμούν την αξία ύπαρξης μουσικής εντός του σπιτιού, λίγοι έχουν εντάξει στο καθημερινό πρόγραμμα μουσικές δραστηριότητες (Vries, 2009). Έχει επίσης παρατηρηθεί ότι, οι χρήσεις της μουσικής με βρέφη εξαρτάται από μια αμοιβαία συμφωνία μεταξύ των μητέρων και των βρεφών τους. Ο καλύτερος χρόνος για τη διεξαγωγή μουσικών δραστηριοτήτων φάνηκε να αποφασίζεται από τους γονείς μαζί με τα βρέφη, μέσω μιας αμοιβαίας αλληλεπίδρασης (Illari, 2005).

Μελέτες που έχουν γίνει στην Ελλάδα, δείχνουν ότι νήπια 2-4 ετών στο άκουσμα του τραγουδιού του γονέα τους, φαίνεται να αντιδρούν με χορό, παλαμάκια, τραγούδι και κίνηση. Λιγότερες είναι οι φορές που οι γονείς χρησιμοποιούν κάποιο αντικείμενο, για να συνοδεύσουν το ρυθμό. Επίσης γονείς με νήπια 1-4 ετών που δεν έχουν συμμετάσχει σε μαθήματα μουσικής με τα παιδιά τους, κατά τα πρώτα δύο έτη της ζωής των παιδιών φαίνεται να χρησιμοποιούν περισσότερο ηχογραφημένα παιδικά τραγούδια. Οι μητέρες που παρακολούθησαν μαθήματα μουσικής μαζί με τα παιδιά τους, φαίνεται να τους τραγουδούν περισσότερο, περιορίζοντας όμως αυτή τη δραστηριότητα τους στα πρώτα χρόνια ζωής του παιδιού. Η βελτίωση ποιότητας της μουσικής επικοινωνίας ανάμεσα στη μητέρα και στο νήπιο επηρεάζει αυτόματα και την ποιότητα της διάδρασής τους (Διονυσίου, 2014).

1.3 Οι μουσικές συμπεριφορές και η επικοινωνιακή μουσικότητα

Αναφορικά με τον ρόλο του τραγουδιού στη μουσική σχέση μητέρας - βρέφους, μητέρες στην Αγγλία δίνουν έμφαση στη δομή των τραγουδιών. Όπως φάνηκε από τη μελέτη, με τονισμό στα μέρη των μέτρων στο τραγούδι τους αναδεικνύουν τις φράσεις των τραγουδιών. Για παράδειγμα ο τονισμός των ασθενών μερών του μέτρου είναι ο τρόπος των μητέρων να σηματοδοτούν στα βρέφη τους την ακολουθία του ισχυρού μέρους επιτρέποντας στο βρέφος να προβλέψει και να «χρονομετρήσει» την είσοδο της συμμετοχής του με την αντιστοίχιση του παλμού του τραγουδιού. Με τον τρόπο αυτό, οι

μητέρες δημιουργούν κάποιου είδους ρουτίνας που παρέχουν στα βρέφη ένα εργαλείο τμηματοποίησης της ροής του τραγουδιού, όπως είναι και η πρακτική της επανάληψης, καθώς τα βρέφη είναι ευαίσθητα προς αυτήν. Φαίνεται ότι οι πολυτροπικές αισθητηριακές πληροφορίες των μητέρων εξελίσσονται παράλληλα με την ανάπτυξη των βρεφών. Πιο συγκεκριμένα, όταν συγχρονίζονται με το tempo, εκδηλώνουν σημαντικά περισσότερες μουσικές συμπεριφορές. Με αυτόν τον τρόπο, τα βρέφη αντιλαμβάνονται την τμηματοποίηση του μουσικού γεγονότος όχι μόνο μέσω του ακουστικού καναλιού, αλλά και μέσω της πολυτροπικής διάστασης του τραγουδιού των μητέρων και των συγχρονισμένων συμπεριφορών μαζί με τον ρυθμό. Η ευαισθησία των βρεφών στη χρονική συνοχή φανερώνει, ότι ο συγχρονισμός είναι σημαντικός για τη μάθησή τους κατά τους πρώτους μήνες της ζωής τους (Longhi, 2009).

Στις αλληλεπιδράσεις ομιλίας και τραγουδίσματος οι μητέρες τροποποιούν τον λόγο τους, υιοθετώντας μία γνωστή συναισθηματικά φορτισμένη ομιλία (Monnot et al., 2014), τη γνωστή ως μητρική, γονική ή βρεφική “motherese”, καθοδηγούμενη από το βρέφος ομιλία, “parentese”, or “infant directed speech” (Longhi, 2009· Trehub, 2016) ή διαισθητική μητρική ομιλία (Κουγιουμουτζάκης, 2016). Τα χαρακτηριστικά της ομιλίας αυτής είναι η επιβράδυνση της ταχύτητας (tempo) προς το τέλος των φράσεων, όπως και η χρήση ελεύθερου ρυθμού (Trehub et al., 1998). Με τη διαισθητική μητρική ομιλία οι μητέρες υπερτονίζουν τα προσωδιακά περιγράμματα, διευκολύνοντας τα βρέφη στην ανάλυση της ομιλίας σε σημαντικές συντακτικές μονάδες, όπως σε φράσεις (Longhi, 2009).

Σε βαθύτερο επίπεδο, το μητρικό τραγούδι βοηθάει τη μητέρα να αυξήσει τις αντιληπτικές της ικανότητες σχετικά με την συναισθηματική εγγύτητα προς το βρέφος της και συμβάλλει στην αύξηση ύπαρξης θετικών συναισθημάτων και στη μείωση των αρνητικών ανάμεσα στη δυάδα (Fancourt & Perkins, 2018). Σε περιοδικά διαλείμματα σε αυτή τη ροή του λόγου, τα βρέφη αναστενάζουν, χασμουριούνται, γουργουρίζουν, πράγμα που οι φροντιστές ερμηνεύουν ως αλληλεπιδράσεις στη δυαδική συζήτηση. Οι προσαρμογές στον τόνο και στον παλμό της μητρικής ομιλίας, επιτρέπουν στη μητέρα να ενισχύσει μία ενσυναισθητική επικοινωνία με το βρέφος και το νήπιο (Trevvarthen 1993).

Φαίνεται από μελέτες ότι οι γονείς θεωρούν τους εαυτούς τους άμουςους, και μη ικανούς να ανταπεξέλθουν στην ποιότητα που χρειάζεται για μία πετυχημένη μουσική

δραστηριότητα. (Vries, 2009). Η ύπαρξη άμεσα διαθέσιμου και πολυποίκιλου μουσικού ηχογραφημένου υλικού για μικρά παιδιά δημιουργεί το περιβάλλον για τη μη συμμετοχή του γονέα. Μαζί με τον περιορισμένο χρόνο που διαθέτουν σήμερα οι γονείς αναθέτουν τελικά τις μουσικές δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο (Vries, 2009). Το γεγονός ότι οι γονείς ασχολούνται μουσικά περισσότερο με τα παιδιά στη βρεφική τους ηλικία παρά στη νηπιακή, πιθανόν να οφείλεται είτε στην απουσία εξειδικευμένων μουσικών γνώσεων, είτε επειδή δεν ορίζουν ως μουσική την επικοινωνία τους με τα βρέφη, ή τη θεωρούν ότι το νήπιο δεν έχει την ίδια ανάγκη μουσικότητας στην επικοινωνία τους (Brodsky et al., 2019). Αντίθετα, έρευνα που διεξήχθη στην Αγγλία, δείχνει ότι μητέρες δίνουν έμφαση στο ζωντανό τραγούδι ακόμα και μετά τη βρεφική ηλικία των παιδιών τους (Longhi, 2009). Κρίθηκε χρήσιμο να ενισχυθεί η θεωρητική υποστήριξη γονέων, για να κατανοήσουν με μεγαλύτερη σαφήνεια πως η ενασχόληση με τη μουσική αποτελεί βασικό συστατικό της σχέσης γονέα - παιδιού (Brodsky et al., 2019).

2. Το παίξιμο ομαδικών κρουστών και τα κρουστά όργανα ως εργαλεία επικοινωνίας

Η λέξη drumming χρησιμοποιείται, για να περιγράψει την ομαδική μουσική σύμπραξη με τη χρήση κρουστών μουσικών οργάνων. Η φύση της κοινής δημιουργίας ρυθμικών ήχων είναι μια δραστηριότητα στην οποία οι άνθρωποι συνυπάρχουν σε φυσικό, επικοινωνιακό και συναισθηματικό επίπεδο. Η εκτέλεση σε ένα κύκλο κρουστών δημιουργεί περιβάλλοντα, εντός των οποίων οι άνθρωποι μπορούν να βιώσουν θετικά συναισθήματα μέσω της κοινής ρυθμικής κίνησης, έκφρασης και κοινωνικής σύνδεσης, καθώς εκθέτει τους συμμετέχοντες σε νέους τρόπους κατανόησης του εαυτού τους και των άλλων γύρω τους. Παράλληλα, δημιουργεί σημαντικά σημεία εισόδου στις ικανότητες της κοινωνικής και συναισθηματικής μάθησης. Επιπλέον, το στοιχείο της καθολικότητάς του το καθιστά ένα προσιτό εργαλείο για όλους (Varner, 2022). Ο κύκλος κρουστών είναι μια μη λεκτική ομαδική μουσική δραστηριότητα, εκ φύσεως συμπεριληπτικής και δεν απαιτεί προηγούμενη μουσική γνώση ή εμπειρία για συμμετοχή. Κατ' αντιστοιχία, το chair drumming που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα μελέτη, αποτελεί έναν τρόπο μεταμόρφωσης μίας καρέκλας σε υποθετικά ντραμς. Συγκεκριμένα παίζεται με μπαγκέτες και ορίζει τις περιοχές της καρέκλας σε kick drum (μπότα) που παίζεται με το πόδι στο έδαφος, σε snare drum (ταμπούρο) που παίζεται με κρούση της μπαγκέτας στο κάθισμα

της καρέκλας, και σε high hat (πιατίνια) που παίζεται με κρούση της μπαγκέτας στην πλάτη της καρέκλας.

2.1 Ο κύκλος κρουστών

Ο κύκλος κρουστών όπως το υποδηλώνει ο ίδιος ο όρος, έχει κυκλική διάταξη και καθοδηγείται από έναν συντονιστή, ο ρόλος του οποίου είναι να μεγιστοποιήσει την αίσθηση της κοινότητας μέσω του ρυθμικού διαλόγου (Ho et al., 2011). Ο ρυθμός αποτελεί το δομικό θεμέλιο του μουσικού αποτελέσματος και σχετίζεται με το συγχρονισμό και την επανάληψη. Από όλα τα μουσικά στοιχεία, ο ρυθμός είναι αυτός που συνδέει τους ανθρώπους πιο στενά, μιάς και μέσω του παιξίματος κρουστών. ενεργοποιούνται περιοχές του εγκεφάλου που ευθύνονται για τη ρύθμιση των συναισθημάτων (Faulkner, 2017). Ο κύκλος κρουστών παρέχει στους συμμετέχοντες τη δυνατότητα να εξερευνήσουν νέους τρόπους κατανόησης του εαυτού τους και των άλλων, ενώ δημιουργεί ευκαιρίες για ενίσχυση κοινωνικών δεξιοτήτων και συναισθηματικής μάθησης, τόσο σε επίπεδο κοινωνικής ευαισθητοποίησης, όσο και σε επίπεδο αυτογνωσίας (Geller, 2017).

Όπως αναφέρει ο Faulkner (2017), οι δραστηριότητες που βασίζονται στον ρυθμό μέσω της μίμησης και της επανάληψης και οι οποίες συμπεριλαμβάνουν κρουστά σώματος και κρουστά όργανα, φαίνεται ότι βελτιώνουν τη συνεργασία, βοηθούν στη συγκέντρωση και τις κινητικές δεξιότητες. Όταν αυτές οι δεξιότητες συνδυάζονται με τον ρυθμό, τότε και η αναπνοή βοηθάει τη σωματική σταθερότητα. Το παίξιμο κρουστών εστιάζει στο «εδώ και τώρα», εδραιώνοντας ένα περιβάλλον στο οποίο δημιουργείται ένα κοινό αίσθηση ασφάλειας μέσω του διασυντονισμού, ενώ ταυτόχρονα αυξάνεται η έκκριση ενδορφινών ορμονών, οι οποίες ευθύνονται για τη βελτίωση της διάθεσης. Επιπλέον, το παίξιμο κρουστών φαίνεται ότι μειώνει την αρτηριακή πίεση και παρέχει θετικό αντίκτυπο στην καρδιαγγειακή υγεία.

2.2 Ο ρυθμός στη ζωή των βρεφών και των νηπίων

Ο ρυθμός συνοδεύει τον άνθρωπο από την αρχή της ζωής του. Η μήτρα είναι ένα ασφαλές μέρος και ο χτύπος της καρδιάς παραμένει ένας παρηγορητικός ρυθμός που μπορεί να μειώσει το στρες και να βοηθήσει στη χαλάρωση του εμβρύου. Οι ρυθμικές δονήσεις του καρδιακού παλμού στο στέλεχος του εγκεφάλου και στις περιοχές του μέσου εγκεφάλου επιδρούν στην ανάπτυξη του εμβρύου, τόσο κατά τη διάρκεια του σχηματισμού και της

οργάνωσής του στη μήτρα, όσο και κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών της ζωής του. Η έντονη και ωφέλιμη παρουσία του ρυθμού στο έμβρυο, συνηγορεί υπέρ της χρήσης παρόμοιων σωματοαισθητικών ρυθμικών παρεμβάσεων (Faulkner, 2017).

Τα μουσικά εκπαιδευτικά προγράμματα στα οποία συμμετέχουν μητέρες μαζί με τα βρέφη τους, στοχεύουν στην ενδυνάμωση και στην ενθάρρυνση της μουσικής συμπεριφοράς των γονέων προς τα βρέφη. Επιπλέον, η διερεύνηση της εμπλοκής τους σε μία κοινή δράση παιζίματος κρουστών κατέδειξε μία δυναμική αναπτυξιακή αλλαγή στην ικανότητα προσαρμογής των νηπίων, από 18 έως 30 μηνών, στις αλλαγές του tempo και του συγχρονισμού της δυάδας μητέρας - βρέφους. Φαίνεται ότι οι μητέρες μπορούν να επηρεάσουν την πρώιμη ανάπτυξη αυτής της ικανότητας (Yu & Myowa, 2021).

Αναφορικά με τη συμβολή του κοινού παιζίματος κρουστών στις δεξιότητες μουσικής εκτέλεσης νηπίων, αποτελέσματα έρευνας δείχνανε πως δυάδες συνομήλικων νηπίων δύο έως τριών ετών μπορούν να συγχρονίσουν την αρχή και το τέλος της αυτοσχέδιας εκτέλεσης των κρουστών τους. Τα νήπια των τεσσάρων ετών μπορούν να συγχρονιστούν και στη διάρκεια της κοινής τους εκτέλεσης. Μέσα από τη συγκεκριμένη έρευνα αποδείχθηκε, πως ανάλογα την ηλικία των νηπίων διαφέρει η ποιότητα, τόσο στον διασυντονισμό της δυάδας όσο και στην συγχρονισμένη μουσική τους σύμπραξη (Endedijk, H. M et al., 2015). Ως προς τα οφέλη στον ψυχολογικό, αναπτυξιακό και κοινωνικό τομέα των νηπίων, έρευνα έδειξε πως με τη συμμετοχή τους σε κύκλο κρουστών μειώθηκε η συχνότητα εμφάνισης του έντονου άγχος και της κοινωνικής απομόνωσης που βίωναν. Συγκεκριμένα βελτίωσαν την αυτορρύθμισή τους μέσα από την κοινωνική σύνδεση και την αίσθηση του «ανήκειν» που προσφέρει η συμμετοχή σε κύκλο κρουστών (Yu & Myowa, 2021).

2.3 Τα οφέλη των ομαδικών κρουστών για άτομα κάθε ηλικίας

Σε παιδιά δημοτικού, φάνηκε ότι το πρόγραμμα *Rhythm to Recovery*, που έχει βασιστεί στο ομαδικό παίξιμο κρουστών, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την ενίσχυση της αυτογνωσίας και τη μείωση του άγχους. Συγκεκριμένα καταγράφηκε ότι οι μαθητές/τριες που συμμετείχαν στο πρόγραμμα ενίσχυσαν την επικοινωνία ανάμεσα στο νου και στο σώμα, παρατηρώντας τους ρυθμούς του σώματος και στη συνέχεια εξωτερικεύοντας τους ρυθμούς μέσω της κίνησης και του ήχου (Geller, 2017). Επιπλέον, από έρευνες φαίνεται ότι

η συμμετοχή μαθητών και μαθητριών δημοτικού σε ομάδα κρουστών ενίσχυσε τη συνεργατική ομαδική εργασία, προήγαγε την κοινωνικο-συναισθηματική μάθηση και αύξησε την αυτοεκτίμησή τους (St George & Freeman, 2020).

Παρόμοια οφέλη έχουν παρατηρηθεί και σε έρευνες που έχουν διεξαχθεί με παιδιά γυμνασίου μέσα από τη συμμετοχή τους σε ομάδα κρουστών. Συγκεκριμένα καταγράφηκε βελτίωση της κοινωνικής και συναισθηματικής τους συμπεριφοράς, μείωση των επιπέδων του άγχους και περιορισμός δυσκολιών οφειλόμενων σε θέματα ελλειμματικής προσοχής (Ho et al., 2011). Σε αντίστοιχη μελέτη που πραγματοποιήθηκε στην Αυστραλία με μαθητές και μαθήτριες γυμνασίου με παραβατικές συμπεριφορές, φάνηκε ότι με τη συμμετοχή τους σε ομάδα κρουστών, ενισχύθηκε η αίσθηση του «ανήκειν», μειώθηκε ο ανταγωνισμός, ενώ επέδειξαν καλύτερη στάση συμπεριφοράς απέναντι στους άλλους (Wood et al., 2013).

Αντίστοιχα είναι τα οφέλη που απορρέουν από τη συμμετοχή ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας σε ομάδες κρουστών. Συγκεκριμένα, έρευνες δείχνουν ότι άτομα άνω των 65 ετών, που συμμετέχουν σε ομαδικά κρουστά και ποικίλες ρυθμικές δραστηριότητες, ωφελούνται τόσο σωματικά, όσο και ψυχολογικά, καθώς αυτές οι δράσεις συνδυάζουν το ατομικό γίνεσθαι με την κοινωνική συνύπαρξη (Faulkner, 2017). Μελέτη που διεξήχθη στο Λονδίνο και περιοχές της Βόρειας Αγγλίας, με τη συμμετοχή 500 ηλικιωμένων ατόμων σε προγράμματα μουσικής στην κοινότητα, ανέδειξε τα οφέλη σε ποικίλα επίπεδα. Η συμμετοχή στη μουσική ομάδα βοήθησε ακόμα και στον προγραμματισμό της ημέρας/εβδομάδας. Η συμμετοχή τους σε αυτές τις ομάδες είχε μεγαλύτερη διάρκεια, ενώ μοιράζονταν αυτές τις μουσικές εμπειρίες μαζί με παιδιά ή νεότερα σε ηλικία άτομα. Γνωστικά, οι συμμετέχοντες φάνηκε ότι αντιλαμβάνονταν τη μουσικοτροπία ως μία μορφή άσκησης του εγκεφάλου, που απαιτούσε υψηλά επίπεδα συγκέντρωσης. Επιπλέον προέκυψε ότι οι συμμετέχοντες και συμμετέχουσες σε αυτά τα προγράμματα μουσικής στην κοινότητα ενίσχυσαν τη μουσική τους ταυτότητα (Hallam et al., 2012).

3. Μουσική στην κοινότητα

Ο όρος *μουσική στην κοινότητα/κοινοτική μουσική* κατοχυρώνεται νομικά και θεσμικά το 1957 (McCarthy, 2008). Τα τελευταία 20 χρόνια υπάρχει η ενεργή επιτροπή για την δραστηριότητα της μουσικής στην κοινότητα (Community Music Activity) μέσω της διεθνούς εταιρείας μουσικής εκπαίδευσης (International Society for Music Education). Ο

ορισμός *μουσική στην κοινότητα* προσεγγίζεται διαφορετικά, ανάλογα με τα εκάστοτε εθνικά, πολιτιστικά και καλλιτεχνικά πλαίσια εντός των οποίων χρησιμοποιείται (ISME, 2023). Σε αυτό μπορεί να οφείλεται ότι παρατηρείται στην αντίστοιχη βιβλιογραφία μία δυσκολία στην αποσαφήνιση του όρου.

Η Veblen (2008) προσεγγίζει τον όρο *μουσική στην κοινότητα/κοινοτική μουσική* με βάση πέντε παράγοντες, (α) το είδος της μουσικής πράξης μέσα σε ένα πρόγραμμα μουσικής στην κοινότητα, (β) τις προθέσεις των συντονιστών ή των συμμετεχόντων, (γ) τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ διδακτικών-μαθησιακών στόχων και (ε) τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ άτυπων και επίσημων κοινωνικών-εκπαιδευτικών-πολιτισμικών πλαισίων. Η ίδια θεωρεί ότι η μουσική στην κοινότητα είναι η βάση για πολιτιστική συνεργασία ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας και στόχος της είναι η ομαδική μουσικοτροπία, η σύνθεση μουσικής και ο φωνητικός και οργανικός αυτοσχεδιασμός. Παράλληλα, ο Higgins (2012, p.3) πρότεινε τρεις προοπτικές για τον προσδιορισμό του όρου «μουσική στην κοινότητα». Ο πρώτος είναι «η μουσική της κοινότητας», η οποία εστιάζει στην επίδραση της μουσικής κουλτούρας στα μέλη της κοινότητας. Ο δεύτερος όρος «κοινοτική μουσική δημιουργία» προσθέτει και τον παράγοντα της σύνδεσης των μελών με το γεωγραφικό μέρος που βρίσκονται και μέσα στο οποίο εκφράζονται και δημιουργούν. Ο τρίτος είναι «η διάδραση ανάμεσα σε ένα μουσικό συντονιστή η εμψυχωτή με τους συμμετέχοντες» σε άτυπα πλαίσια με εργαλεία την άτυπη, μη τυπική και τυπική μουσική διδασκαλία.

Αναλύοντας το πεδίο περαιτέρω, οι Schipper και Bartleet (2013) έθεσαν εννιά βασικές συνιστώσες για τη σύσταση μίας μουσικής ομάδας στην κοινότητα. Βασική συνιστώσα είναι ο χώρος στον οποίο μπορεί να υλοποιείται ένα πρόγραμμα μουσικής στην κοινότητα με όλα τα απαραίτητα μέσα, η μέθοδος οργάνωσης και διεξαγωγής των μουσικών συναντήσεων, η δημοσιότητα και κοινωνική απήχηση του μουσικού προγράμματος, η σχέση του/της συμμετέχοντα/σας με τον τόπο του/της, το συμπεριληπτικό πνεύμα, η κοινωνική δικτύωση των μελών της κοινότητας, η διδασκαλία εκτός τυπικών πλαισίων, η προσαρμοστικότητα στη διαχείριση του συνόλου από τον/την συντονιστή/στρια και η σύνδεση της κοινότητας με δημόσιες σχολικές δομές.

Στο χώρο της μουσικής εκπαίδευσης, η μουσική στην κοινότητα έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί ως μία διδακτική προσέγγιση που βασίζεται στη βιωματική/εμπειρική

μάθηση (learning by doing). Σκοπός της είναι η καλλιέργεια ψυχοκινητικών και συναισθηματικών στόχων μέσω της ομαδικής μουσικοτροπίας. Φαίνεται ότι μια ομάδα μουσικής στην κοινότητα δημιουργείται από την ανάγκη ανθρώπων για μουσική εκπαίδευση. Οπότε καλείται η συντονίστρια ή ο συντονιστής της ομάδας μουσικής στην κοινότητα να έχει αναπτύξει δεξιότητες που θα του επιτρέψουν να λειτουργήσει αποτελεσματικά σε πλαίσια εκτός της τυπικής εκπαίδευσης.

Όπως αναφέρει η (2008), οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, ο Καναδάς και ένα μέρος της Ευρώπης φιλοξενούν μεγάλο εύρος διαφορετικών δραστηριοτήτων που αφορούν στη μουσική στην κοινότητα. Οι προσπάθειες διεξαγωγής προγραμμάτων μουσικής στην κοινότητα στο Ηνωμένο Βασίλειο επικεντρώνονται στην εξυπηρέτηση των ατομικών αναγκών των μελών, προσεγγίζουν τη μουσική στην κοινότητα ως μία κοινωνική παρέμβαση με ανοιχτή προσβασιμότητα στα μέλη της. Στις σκανδιναβικές χώρες, η μουσική θεωρείται σημαντικό μέσο αυτοέκφρασης, εξερεύνησης και υγιούς τρόπου εκτόνωσης των συναισθημάτων. Αυτά τα στοιχεία αποτελούν την αφετηρία για τη δημιουργία προγραμμάτων μουσικής σε κοινότητες σε αυτές τις χώρες. Στην Ουαλία οι άνθρωποι που ασχολούνται με τη μουσική στην κοινότητα επικεντρώνονται στην ανάπτυξη δεξιοτήτων των μελών στη μουσική σημειογραφία, στην εκτέλεση ή στην ηχογράφιση μουσικής. Στην Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία υπεύθυνοι για την επιλογή και την διεξαγωγή των δραστηριοτήτων της μουσικής ομάδας στην κοινότητα έχουν τα ίδια τα μέλη της με σκοπό τη διάκριση τους από τις εμπορικές μουσικές επιχειρήσεις και από τα ελεγχόμενα από το κράτος εκπαιδευτικά προγράμματα.

Στην Πορτογαλία μέσω μιας διεπιστημονικής καλλιτεχνικής ομάδας δημιουργήθηκε το πρόγραμμα μουσικής στην κοινότητα 'BebéBabá' εντός καταστήματος κράτησης στο οποίο συμμετείχαν μητέρες με τα παιδιά τους που ήταν κάτω των τεσσάρων ετών. Η μελέτη αυτή των Rodrigues et al. (2010) υποστηρίζει πως η μουσική εκπαίδευση των γονέων χρειάζεται ενίσχυση, ώστε να μπορούν να υποστηρίξουν ως μοντέλα-δάσκαλοι τις μουσικές ικανότητες που πρέπει να υποστηριχτούν από τα πρώτα χρόνια της ζωής, για να αναπτυχθούν ψυχολογικά, κοινωνικά και συναισθηματικά. Στόχοι του προγράμματος ήταν ο εμπλουτισμός της μουσικής ζωής των συμμετεχόντων, η προώθηση των κοινωνικών σχέσεων της κοινότητας, η κοινωνικοποίηση των παιδιών και η ενίσχυση του δεσίματος ανάμεσα στις μητέρες και τα παιδιά. Πιο συγκεκριμένα μέσω της άτυπης μάθησης, οι

μητέρες εκπαιδεύονταν, ώστε να αλληλεπιδρούν μουσικά με τα παιδιά τους θέτοντας έτσι τις βάσεις για τα πρώτα βήματα στη μουσική εκπαίδευση στο σπίτι. Μέσα από το πρόγραμμα αυτό αφ' ενός οι μητέρες ξεκίνησαν να ανακτούν και να υπακούουν την εσωτερική φωνή της μητρότητας με σκοπό να έχουν πιο ποιοτική επικοινωνία με τα παιδιά τους και αφ' ετέρου η μουσική αποδείχθηκε το βασικότερο εργαλείο για την ενίσχυση ποιότητας των μουσικών συνομιλιών μητέρων-βρεφών (Rodrigues et al., 2010).

Στην Ελλάδα, τα πρώτα βήματα κοινοτικών δράσεων παρατηρούνται το 1997 από το Ιόνιο Πανεπιστήμιο (Ετμεκτσόγλου κ.ά., 2007). Κάποιες από τις πιο πρόσφατες δράσεις είναι οι εξής: Το 2013 ξεκίνησε στην Κέρκυρα η εφαρμογή του προγράμματος *Κιθάρα Express*, που αποτελεί έναν εναλλακτικό, ομαδικό τρόπο εκμάθησης κιθάρας, που απευθύνεται και σε κοινοτικά μουσικά πλαίσια (Etmektsoglou et al., 2019). Η ομάδα μουσικοπαιδαγωγικών δράσεων *Ανέβα μήλα κατέβα ρόδι* συστήθηκε με στόχο τη διάδοση της λαϊκής μουσικής παράδοσης μέσα από παραμύθια, παιχνιδοτράγουδα και έθιμα εντός άτυπων πλαισίων (Ανέβα μήλο κατέβα ρόδι, 2019). Από το 2018 μέχρι το 2020 λειτούργησε πρόγραμμα κοινοτικής μουσικής στο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας σε Κατάστημα Κράτησης της Κέρκυρας (Ακογιούνογλου & Διονυσίου, 2023). Τα τελευταία χρόνια ο ακαδημαϊκός χώρος φαίνεται να στρέφει το ενδιαφέρον του προς τον κλάδο της μουσικής στην κοινότητα με αντίστοιχα προπτυχιακά μαθήματα σε κάποια τμήματα μουσικών σπουδών και προσφορά αντίστοιχων μεταπτυχιακών προγραμμάτων. Τελευταία δράση αποτελεί η διεξαγωγή του 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Κοινοτικής Μουσικής το 2023, με πρωτοβουλία του Τμήματος Μουσικής Επιστήμης & Τέχνης, Πανεπιστημίου Μακεδονίας (<https://cmconfhellas.uom.gr/>).

Β' ΜΕΡΟΣ: Μεθοδολογία

Όπως προαναφέρθηκε, σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση της συμβολής της ενδυνάμωσης των μουσικών δεξιοτήτων των μητέρων, στην ενίσχυση της επικοινωνιακής μουσικότητας και της μουσικής σχέσης τους με το παιδί τους. Τα ερευνητικά ερωτήματα που επιχειρείται να απαντηθούν μέσα από την παρούσα μελέτη

αφορούν (α) στον ρόλο των εβδομαδιαίων μουσικών συναντήσεων στην ενδυνάμωση των μουσικών συνομιλιών μεταξύ των μητέρων και των νηπίων τους, και (β) στη συμβολή του chair drumming (κρούση σε καρέκλες) ως εργαλείου ενίσχυσης των μουσικών δεξιοτήτων των μητέρων και συγκεκριμένα της καλλιέργειας των ρυθμικών και φωνητικών τους δεξιοτήτων, μέσα από τις υποκειμενικές αφηγήσεις τους.

Ερευνητική προσέγγιση

Για την παρούσα εργασία αξιοποιήθηκε ποιοτική ερευνητική προσέγγιση. Ο σκοπός των ποιοτικών ερευνών είναι η περιγραφή και η κατανόηση μίας εμπειρίας, καθώς και η εμβάθυνση στην κατανόηση του εξεταζόμενου αντικειμένου (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Ένας ποιοτικός σχεδιασμός της έρευνας επιτρέπει να διερευνηθούν τα ερωτήματα της μελέτης σχετικά με την αυτό-αναφορική εμπειρία των μητέρων στις μουσικές συναντήσεις. Ακολουθήθηκε σχεδιασμός μελέτης περίπτωσης. Σύμφωνα με τον Yin (2008) μία μελέτη περίπτωσης συμβάλλει στην ήδη υπάρχουσα γνώση, καθώς επιτρέπει την παραγωγή ή τον έλεγχο μίας θεωρίας με σκοπό να αναζητηθούν οι λόγοι και οι σχέσεις αιτίας-αιτιατού.

Δειγματοληψία

Ακολουθήθηκε δειγματοληψία προσβασιμότητας και κριτηρίου σε ομοιογενή δείγματα (Ισαρη & Πουρκός 2015). Επιλέχθηκε ένα συγκεκριμένο δείγμα μητέρων, οι οποίες διακρίνονται από κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, η πρόταση συμμετοχής έγινε σε μητέρες που είχαν παρακολουθήσει το πρόγραμμα μουσικής αγωγής από το χειμερινό και εαρινό εξάμηνο 2022-2023 και τα παιδιά τους είναι σε ηλικία 3-4 ετών. Οι μητέρες που συμμετείχαν είχαν ηλικία από 30 έως 42 ετών (βλ. Πίνακα 1). Από τις πέντε γυναίκες, μία είχε μουσικές γνώσεις, μία έκανε μαθήματα μουσικής για πολύ σύντομο χρονικό διάστημα όταν ήταν μικρή, ενώ οι άλλες τρεις δεν είχαν κάποια πρωτότερη ενασχόληση με τη μουσική. Οι τρεις από τις πέντε γυναίκες εργάζονται και όλες είναι απόφοιτες τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Για τις ανάγκες επαλήθευσης της ανάλυσης, διεξήχθησαν ατομικές συνεντεύξεις και με τρεις μητέρες που δεν συμμετείχαν στις συναντήσεις της κοινότητας, αλλά συμμετείχαν στο πρόγραμμα μουσικής αγωγής μαζί με το παιδί τους. Από αυτές, οι δύο ήταν απόφοιτες τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ καμία δεν είχε εργασιακή απασχόληση.

Συμμετέχουσες	30-35	35-40	40-45
---------------	-------	-------	-------

Ναυσικά		x
Ιουλιανή		x
Μαρκέλλα	x	
Βερονίκη	x	
Μελιτινή		x
Μη συμμετέχουσες		
Ουρανία	x	
Ραφαηλία		x
Δομνίκη		x

Πίνακας 1. Ηλικιακή περιγραφή του δείγματος με τα ψευδώνυμα

Εργαλεία συλλογής δεδομένων

Οι ημιδομημένες συνεντεύξεις αποτελούνται από προσχεδιασμένες ερωτήσεις που επιλέγει ο/η ερευνητής/τρια. Στις συνεντεύξεις αυτού του είδους, επιτρέπεται η τυχόν τροποποίησή των ερωτήσεων, όπως για παράδειγμα η εναλλαγή της σειράς τους αλλά και η εμβάθυνση σε κάποιες από αυτές κατά τη διάρκεια της συνέντευξης (Ισαρη & Πουρκός 2015). Επίσης, οι ημιδομημένες συνεντεύξεις μέσω της διαπροσωπικής επαφής που μόνο ο διάλογος προσφέρει, παρέχουν στον/στην ερευνητή/τρια τη δυνατότητα να δημιουργήσει ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο θα μπορέσει να κατανοήσει σε βάθος το αντικείμενο μελέτης του/της (Yin, 2018). Για τους προαναφερθέντες λόγους η ερευνήτρια επέλεξε αυτό το εργαλείο συλλογής δεδομένων, καθώς της παρείχε τη δυνατότητα να βοηθήσει τις συνεντευξιζόμενες να αναμοχλεύσουν στη μνήμη τους τις μουσικές τους εμπειρίες και να εμβαθύνει στην κατανόηση του αντικειμένου μελέτης της.

Τα δεδομένα που προσφέρουν οι άτυπες συζητήσεις βοηθούν στην επαλήθευση πληροφοριών από άλλες πηγές, καθώς τα λεγόμενα των συμμετεχουσών αποτελούν αποδεικτικά στοιχεία. Μετά το πέρας της κάθε μουσικής συνάντησης της κοινότητας ακολουθούσε καταγραφή της άτυπης συζήτησης του συνόλου. Η συζήτηση αυτή συντονίστηκε από την ερευνήτρια με συγκεκριμένες ερωτήσεις που είχαν σκοπό την αναμόχλευση της κοινής μουσικής μνήμης του συνόλου, τον σχολιασμό της μουσικής σύμπραξης, την ατομική και ομαδική αξιολόγηση προόδου. Επίσης με βάση τις μουσικές δραστηριότητες του κύκλου ακολουθούσαν ανταλλαγές ιδεών σχετικά με τον σχεδιασμό μουσικών δραστηριοτήτων στο σπίτι με τα παιδιά των συμμετεχουσών.

Οι σημειώσεις σε ερευνητικά ημερολόγια των ερευνητών/τριών λειτουργούν ως πληροφορίες επαλήθευσης δεδομένων, τα οποία δεδομένα θεωρούνται αξιόπιστα (Yin, 2018). Το ημερολόγιο της ερευνήτριας είχε επαληθευτικό σκοπό και περιείχε από

σημειώσεις σχετικά με τις μουσικές συμπεριφορές των συμμετεχουσών τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο συνόλου.

Μεθοδολογία ανάλυσης δεδομένων

Η θεματική ανάλυση, σύμφωνα με τον Τσιώλη (2015), είναι ένα εργαλείο οργάνωσης και κατανόησης των συλλεχθέντων δεδομένων. Με τη συστηματική χρήση αυτού του εργαλείου ο/η ερευνητής/ερευνήτρια μπορεί να δημιουργήσει θεματικές ενότητες με κοινά χαρακτηριστικά στοιχεία, που βοηθούν στην ταξινομημένη πρόσβαση των αναλυμένων δεδομένων. Η ερευνήτρια επέλεξε τη θεματική ανάλυση λόγω της ευχρηστίας της μεθόδου αυτής και του καθοδηγητικού ρόλου που έχουν τα ερευνητικά ερωτήματα σε αυτό το μοντέλο ανάλυσης όσον αφορά τα συμπεράσματα της έρευνας.

Για την ανάλυση των συνεντεύξεων ακολουθήθηκαν τα προτεινόμενα στάδια των Verna & Mallick (2005). Αρχικά έγινε η αυτολεξεί μεταγραφή των ατομικών συνεντεύξεων με σύστημα σημειογραφίας, για την πιστή αποτύπωση του λόγου. Μετά την εξοικείωση με τα δεδομένα των συνεντεύξεων, εντοπίστηκαν από την ερευνήτρια τα αποσπάσματα που παρείχαν πληροφορίες για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων και με έμφαση στον εντοπισμό των σημαντικών τμημάτων διαχωρίστηκαν όσες πληροφορίες κρίθηκαν περιττές. Ακολούθησαν δύο διαδικασίες κωδικοποίησης των δεδομένων περιγραφικού τύπου και δύο φάσεις προσδιορισμού των θεματικών ενοτήτων που προέκυψαν επαγωγικά (βλ. για παράδειγμα Πίνακα 2). Αντίστοιχα και οι μαγνητοσκοπημένες άτυπες εβδομαδιαίες συζητήσεις της κοινότητας μεταγράφηκαν αυτολεξεί.

6η ενότητα		
83=παρατήρηση μεγάλης αλλαγής στην αντίληψη του ρυθμού πριν και μετά το πρόγραμμα/97=ανασφάλεια στην έλθεση στην ομάδα/115=ανάσχυση μνήμης για παλιότερες μουσικές συμμετοχές χωρίς επιτυχία/116=επαναξιολόγηση μουσικών δεξιοτήτων/154=δυσκολία προσαρμογής στο πρωτόγνωρο μουσικό πλαίσιο/155=καμία προηγούμενη ενασχόληση με τη μουσική/149=πρωτόγνωρη δραστηριότητα (chair drumming)/150=ενδιάφερουσα δραστηριότητα (chair drumming)/151=χαμηλή προσδοκία ατομικής και ομαδικής εξέλιξης/152=μη σύνδεση μουσικής ταυτότητας προγράμματος-οπίσθιο/156=το chair drumming ως ευχάριστη δραστηριότητα/156=η υπομονή και το συμπεριληπτικό πνεύμα της συντονίστριας ως χρήσιμα εργαλεία για τη διεύθυνση των συναντήσεων/167=θέληση ως στοιχείο ενίσχυσης προσπάθειας συνέχισης των συναντήσεων/168=οι συναντήσεις μας ως πρώτο βήμα μουσικής πορείας/181=αναγνώριση ψυχολογικών όφελων μουσικής/185=επισημάνση υπομονής συντονίστριας/218=ανάπτυξη συνεργασίας μέσα στο σύνολο/219=μεταφορά θετικών συνασθημάτων μητέρας στο σύνολο και επιθυμία μεταφοράς στο παιδί/236=ώρα χαλάρωσης και απολυσσης το chair drumming/245=θετική αξιολόγηση προγράμματος από μητέρες/246=καμία προσδοκία για το πρόγραμμα/247=οικειότητα στις μελωδίες/249=χαμηλή αυτοεκτίμηση της μουσικής αυτοαποτελεσματικότητας μητέρας/253=έκφραση επιθυμίας για συνέχεια συναντήσεων/253=έκφραση επιθυμίας για συνέχεια προγράμματος/254=έντονη θύμηση η βελτίωση της μουσικής αυτοαποτελεσματικότητας/258=μικρή δυσκολία στην αναστροφή με άλλα άτομα/259=μικρή δυσκολία στην μουσική έκθεση/260=το συμπεριληπτικό πνεύμα της ομάδας ως βοηθητικό εργαλείο στην προσαρμογή/261=μεταφορά ηρεμίας της συντονίστριας στις συμμετέχουσες/262=η μεταφορά ηρεμίας ως ενίσχυση εβδομάδας/263=η στάση όλων των συμμετεχουσών ως βοηθητικό εργαλείο για την ατομική εξέλιξη/264=χαμηλές προσδοκίες για τη βοήθεια του συνόλου στον ψυχολογικό παράγοντα/267=αρεσκαία στο πνεύμα συνεργασίας/268=ΙΑΝ ΜΑΘΗΤΡΙΑ/269=βελτίωση μουσικής αυτοαποτελεσματικότητας/256=επισημάνση καλής ροής και δομής συνάντησης ως προς την τελική δραστηριότητα	83=αλλαγή ρυθμικής αντίληψης/97=αίσθημα ανασφάλειας/115= παλιότερη χρονικά αποτυχημένης μουσικής προσπάθειας/116=επαναξιολόγηση μουσικών δεξιοτήτων/154=προέγγκιση περιβάλλοντος/149=το chair drumming ως πρωτόγνωρη ενδοαφέρουσα μουσική δραστηριότητα/151= χαμηλή προσδοκία ατομικής ομαδικής εξέλιξης/152=αδυναμία σύνδεσης μουσικής ταυτότητας προγράμματος-οπίσθιο/156=η υπομονή και το συμπεριληπτικό πνεύμα της συντονίστριας ως χρήσιμα εργαλεία για τη διεύθυνση των συναντήσεων/167=θέληση ως στοιχείο ενίσχυσης προσπάθειας συνέχισης των συναντήσεων/168=οι συναντήσεις μας ως πρώτο βήμα μουσικής πορείας/181=αναγνώριση ψυχολογικών όφελων μουσικής/185=επισημάνση υπομονής συντονίστριας/218=ανάπτυξη συνεργασίας μέσα στο σύνολο/219=μεταφορά θετικών συνασθημάτων μητέρας στο σύνολο και επιθυμία μεταφοράς στο παιδί/236=ώρα χαλάρωσης και απολυσσης το chair drumming/245=θετική αξιολόγηση προγράμματος από μητέρες/246=καμία προσδοκία για το πρόγραμμα/247=οικειότητα στις μελωδίες/249=χαμηλή αυτοεκτίμηση της μουσικής αυτοαποτελεσματικότητας μητέρας/253=έκφραση επιθυμίας για συνέχεια συναντήσεων/253=έκφραση επιθυμίας για συνέχεια προγράμματος/254=έντονη θύμηση η βελτίωση της μουσικής αυτοαποτελεσματικότητας/258=μικρή δυσκολία στην αναστροφή με άλλα άτομα/259=μικρή δυσκολία στην μουσική έκθεση/260=το συμπεριληπτικό πνεύμα της ομάδας ως βοηθητικό εργαλείο στην προσαρμογή/261=μεταφορά ηρεμίας της συντονίστριας στις συμμετέχουσες/262=η μεταφορά ηρεμίας ως ενίσχυση εβδομάδας/263=η στάση όλων των συμμετεχουσών ως βοηθητικό εργαλείο για την ατομική εξέλιξη/264=χαμηλές προσδοκίες για τη βοήθεια του συνόλου στον ψυχολογικό παράγοντα/267=αρεσκαία στο πνεύμα συνεργασίας/268=ΙΑΝ ΜΑΘΗΤΡΙΑ/269=βελτίωση μουσικής αυτοαποτελεσματικότητας/256=επισημάνση καλής ροής και δομής συνάντησης ως προς την τελική δραστηριότητα	Α θεματική: (πρώτες εντυπώσεις, συνασθήματα προσαρμογής) -Αισθήματα από την εμπειρία συμμετοχής στην κοινότητα. Β θεματική:(πλαισίωση συναντήσεων, αισθήματα κατά τη διάρκεια των μουσικών συναντήσεων -Η συνασθηματική εμπλοκή-

Πίνακας 2. Απόσπασμα διαδικασίας κωδικοποίησης και θεματικής ανάλυσης

Τρόποι διασφάλισης εγκυρότητας και αξιοπιστίας

Στο σχεδιασμό μιας έρευνας περιλαμβάνεται η διασφάλιση της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας της μέσω αξιολογικών διαδικασιών (Yin, 2018). Ως προς την εγκυρότητα συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν πολλαπλά εργαλεία συλλογής δεδομένων, για να γίνει τριγωνισμός των αποτελεσμάτων και η θεματική ανάλυση των δεδομένων επαληθεύτηκε και από δεύτερο ερευνητή. Ως προς την αξιοπιστία παρατίθενται διεξοδικά τα βήματα που ακολουθήθηκαν για την ανάλυση των δεδομένων, καθώς και απόσπασμα της θεματικής ανάλυσης.

Περιορισμοί της έρευνας

Οι περιορισμοί της έρευνας βρίσκονται στο σχεδιασμό της. Με άλλα λόγια, ο μικρός αριθμός του δείγματος ($n=5$) και η μικρή και συγκεκριμένη χρονική διάρκεια (3 μήνες) δεν επιτρέπουν την εξαγωγή γενικευμένων αποτελεσμάτων. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια των συναντήσεων από το σύνολο απουσίασε μία συμμετέχουσα για δύο συνεχόμενες φορές και οι υπόλοιπες συμμετέχουσες από μία φορά.

Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας

Οι συμμετέχουσες στην έρευνα υπέγραψαν έντυπο συναίνεσης πριν την αρχή της διεξαγωγής των μουσικών συναντήσεων. Ακολουθήθηκε ψευδωνυμοποίηση για τη διασφάλιση της προστασίας της ανωνυμίας των συμμετεχουσών μητέρων σε όλο το εύρος της παρούσας εργασίας. Όλα τα δεδομένα και αρχεία έχουν αποθηκευτεί, δικαίωμα πρόσβασης σε αυτά έχει μόνο η ερευνήτρια, είναι προστατευμένα και θα διαγραφούν μετά το πέρας της επιτυχούς υποστήριξης της διπλωματικής εργασίας.

Περιγραφή των εβδομαδιαίων μουσικών κοινοτικών συναντήσεων

Σε όλες τις συναντήσεις οι στόχοι που τέθηκαν ενισχύθηκαν μέσω της μίμησης, της επανάληψης και της μη λεκτικής επικοινωνίας/καθοδήγησης. Πρωταρχικός στόχος της κάθε συνάντησης ήταν η καλλιέργεια του ρυθμικού συντονισμού και της αίσθησης της ομάδας και όχι της αίσθησης του *είμαι ένα άτομο μέσα στο σύνολο*. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού η κάθε συνάντηση ξεκινούσε με τη θεμελίωση βασικού ρυθμού (grounding) με τη χρήση κρουστών σώματος και συγκεκριμένα το συγχρονισμένο επαναλαμβανόμενο χτύπημα των παλαμών στα γόνατα. Βοηθητικό εργαλείο για την ακριβή αίσθηση

υποδιαίρεσης ρυθμού στην δραστηριότητα ρουτίνας ήταν η παράλληλη κοινή μεγάλωφωνα ρυθμική απαγγελία της φράσης: «Χτυπάω το κρουστό» με την αντιστοιχία του χτύπου στη τελευταία συλλαβή της φράσης. Στο πέρας των συναντήσεων η ρυθμική απαγγελία γινόταν όλο και πιο χαμηλόφωνα και στις τελικές συναντήσεις μόνο με τη χρήση της εσωτερικής ακοής. Τα ρυθμικά σχήματα που χρησιμοποιήθηκαν στις δραστηριότητες δεν αποτελούνταν από τυχαίες ρυθμικές αξίες. Η συντονίστρια ξεκίνησε με τη χρήση ογδών και τετάρτων και έπειτα χρησιμοποίησε μεγαλύτερες ρυθμικές αξίες, ώστε να βοηθήσει από νωρίς την ενίσχυση της αίσθησης της υποδιαίρεσης του ρυθμού, η οποία βοηθάει στην ακριβέστερη ρυθμική ανταπόκριση.

1^η συνάντηση – 25/1/2023:

Για την εξάσκηση της ρυθμικής ανταπόκρισης των συμμετεχουσών ακολούθησε, πάνω στον ήδη θεμελιωμένο κοινό παλμό της δραστηριότητας ρουτίνας, ατομικό κυκλικό χτύπημα χεριών και ατομική κυκλική μίμηση του εκάστοτε ρυθμικού σχήματος με τέταρτα και όγδοα που έδειχνε η συντονίστρια. Για την πρώτη γνωριμία του chair drumming ακολούθησε η εκμάθηση βασικής τεχνικής χρήσης της μπαγκέτας. Επιπλέον στόχος της συνάντησης ήταν η καλλιέργεια της εσωτερικής ακοής και η ρυθμική ατομική κυκλική απαγγελία της φράσης: «*Ηρθε η σειρά μου να παίξω το κρουστό*» με την μπαγκέτα να χτυπά μόνο στην τελευταία συλλαβή. Αυτή η δραστηριότητα εστίαζε στην εσωτερική ακοή και την εξάσκησή της. Σε κάθε ακόλουθο κύκλο της δραστηριότητας η ένταση της απαγγελίας της φράσης μειωνόταν. Τη συνάντηση διαδέχθηκε η ελεύθερη ρυθμική συνοδεία μουσικού ακροάματος με μπαγκέτες σε κυκλικό βηματισμό στον χώρο. Επιλέχθηκε από τη συντονίστρια το μουσικό ακρόαμα “*The syncopated clock*” του *L. Anderson*, που το έντονο καθαρό ρυθμικό του στοιχείο, βοήθησε και στη ρυθμική ανταπόκριση των μετέρων. Η δραστηριότητα αυτή ήταν προπαρασκευαστική, καθώς είχε σκοπό να βοηθήσει στη μετάβαση του ρυθμού από το σώμα στην καρέκλα. Στο τέλος έγινε μία πρώτη γνωριμία με τον «ήχο» της ομάδας, τραγουδώντας ένα αφρικάνικο τραγούδι ερώτησης-απάντησης στην πεντατονική της ντο μείζονας σε μέτρια ταχύτητα. Τα στοιχεία αυτά βοήθησαν στην εύκολη ρυθμική, μελωδική εκμάθηση και εκτέλεση του, καθώς και στην αποφυγή δύσκολων μελωδικών διαστημάτων.

2^η συνάντηση – 1/2/2023:

Η συνάντηση ξεκίνησε με την ατομική κυκλική μίμηση του εκάστοτε ρυθμικού σχήματος που παρήγαγε η συντονίστρια με τη χρήση ογδών, τετάρτων και μισών, πάνω στον ρυθμό που έχει θεμελιωθεί. Ακολούθησε ομαδική μίμηση ρυθμικού σχήματος που παρήγαγε η συντονίστρια και τον ρόλο της υιοθέτησε η κάθε συμμετέχουσα, με σκοπό την καλλιέργεια αίσθησης ισοτιμίας των μελών της κοινότητας. Επόμενη δραστηριότητα ήταν το ατομικό χτύπημα των χεριών που «ταξίδεψε» κυκλικά πάνω σε διαφορετικό tempo, το οποίο οριζόταν από την αναπαράσταση του κύκλου του ρυθμού (πρόκρουση-κρούση-μετάκρουση) από την συντονίστρια. Ο ρόλος της συντονίστριας εναλλασσόταν ανάμεσα στα μέλη της ομάδας. Έπειτα με την τεχνική της ερώτησης-απάντησης το κάθε μέλος της ομάδας δημιούργησε ένα ρυθμικό σχήμα στο οποίο ανταποκρινόταν αντίστοιχα ένα άλλο μέλος. Ακολούθησε κυκλική ομαδική ρυθμική απαγγελία της φράσης: «Ήρθε η σειρά μου να παίξω το κρουστό» με την κρούση του ταμπούρου μόνο στην τελευταία συλλαβή αυτής της φράσης. Με την ίδια ρυθμική απαγγελία της φράσης με τις μπαγκέτες χτυπάμε στον τέταρτο χτύπο το ταμπούρο στην καρέκλα με το αριστερό χέρι. Έπειτα το σύνολο συνόδευσε φωνητικά και ρυθμικά στα ισχυρά μέρη του τραγουδιού “Funga alafia” σε ρυθμική αγωγή 4/4 με τη χρήση της μπότας και στη δεύτερη εκτέλεση προστέθηκε και το ταμπούρο στα ασθενή μέρη του μέτρου. Η ίδια δραστηριότητα έγινε και στο τραγούδι ερώτησης-απάντησης σε 4/4 “Oh a lay lay”. Η ρυθμική αγωγή έγινε με τη συνοδεία έγινε χτυπώντας τα όγδοα στο ταμπούρο και τα τέταρτα στην μπότα.

3^η συνάντηση – 8/2/2023:

Με τη χρήση μπαγκετών πραγματοποιήθηκε κυκλική ατομική μίμηση της φράσης: «Θα πάρω την μπαγκέτα και θα παίξω τον ρυθμό» με τη συνοδεία του εκάστοτε ρυθμικού σχήματος που απηύθυνε η συντονίστρια στην κάθε συμμετέχουσα, το οποίο αποτελείτο από τέταρτα, όγδοα και δέκατα έκτα. Στον δεύτερο κύκλο τον ρόλο της συντονίστριας υιοθέτησε η κάθε συμμετέχουσα απαγγέλλοντας σιγανά τη φράση και έπειτα μόνο με τη χρήση της εσωτερικής ακοής. Στον τρίτο κύκλο προστέθηκε και η δυνατότητα αλλαγής του tempo της φράσης από την εκάστοτε συντονίστρια. Ακολούθησε η ακρόαση ενός ρυθμικού ostinato και ζητήθηκε από τις συμμετέχουσες η εκτέλεσή του με τα τρία στοιχεία απόδοσης

του chair drumming. Έπειτα η κάθε συμμετέχουσα δημιούργησε το δικό της ρυθμικό σχήμα τοποθετώντας τα εικονοποιημένα στοιχεία απόδοσης του chair drumming πάνω σε έναν πίνακα τεσσάρων γραμμών σε τέσσερις στήλες (matrix). Το εκάστοτε ρυθμικό σχήμα που σχηματίστηκε εκτελέστηκε από την ομάδα συνοδεύοντας το αφρικάνικο τραγούδι “Ero i tai tai e”. Η δραστηριότητα αυτή βασίστηκε στην άτυπη διδασκαλία, η οποία σύμφωνα με την ερευνήτρια αποτελεί βασικό εργαλείο μουσικής εκπαίδευσης της κοινότητας. Για την εξάσκηση φωνητικής/μελωδικής ανταπόκρισης επιλέχθηκε η εκμάθηση ενός αυτοσχεδιαστικού αντιφωνικού τραγουδιού της συντονίστριας. Έπειτα η κάθε συμμετέχουσα τραγουδούσε την ερώτηση του τραγουδιού χρησιμοποιώντας μία από τις δυναμικές forte ή piano και η ομάδα απαντούσε με την αντίθετη δυναμική.

4^η συνάντηση – 15/2/2023:

Σε αυτή τη συνάντηση για την εξάσκηση της ρυθμικής ανταπόκρισης των συμμετεχουσών η κάθε μία συμμετέχουσα απήγγειλε ρυθμικά κατά μίμηση της συντονίστριας με τη χρήση μπαγκετών τη φράση: «Έχω τόσο κέφι που θα παίξω το κρουστό». Η φράση συνοδευόταν με ρυθμικό σχήμα που περιλάμβανε ποικίλες αξίες, όπως τέταρτα, παρεστιγμένα τέταρτα, όγδοα και δέκατα έκτα. Ακολούθησε η ελεύθερη κυκλική ατομική ρυθμική συνοδεία της φράσης και τέλος το σχήμα συνοδευόταν με την απαγγελία μόνο των συλλαβών που συντονίζονταν με τον χτύπο των μπαγκετών. Ο στόχος αυτής της δραστηριότητας ήταν η ένταξη και εκτέλεση όγδων στο matrix για τη ρυθμική και φωνητική συνοδεία του gospel τραγουδιού “This little light of mine”, το οποίο έχει τη μορφή μελωδικού ostinato, που το καθιστά γρήγορο και εύκολο ως προς την εκμάθησή του. Με τις δραστηριότητες αυτές ενισχύθηκε η άτυπη ομαδική μουσική σύμπραξη και η εξάσκηση γρήγορης φωνητικής ανταπόκρισης.

5^η συνάντηση – 22/2/23:

Στόχος αυτής της συνάντησης ήταν η μεγαλύτερη εξάσκηση στον συγχρονισμό και το δέσιμο του ρυθμού της ομάδας. Στην πρώτη δραστηριότητα έγινε αυτοσχεδιασμός με τα στοιχεία απόδοσης του chair drumming και η κάθε συμμετέχουσα, με μία προπαρασκευαστική κίνηση της μπαγκέτας, επέλεγε ποιά επέλεξε ποιο μέλος θα συνεχίσει. Για την εξάσκηση της φωνητικής ανταπόκρισης της ομάδας, ακολούθησε η δημιουργία ρυθμικών σχημάτων από τις δύο ομάδες για τη συνοδεία αυτοσχεδιαστικού αντιφωνικού

τραγουδιού και τραγουδώντας η κάθε μία ομάδα έπαιζε ανάλογα με τον αν «ρωτούσε» ή «απαντούσε», στοιχείο που συνέβαλε στην ακουστική ετοιμότητα της κάθε συμμετέχουσας. Η δομή του τραγουδιού ερώτησης-απάντησης βοήθησε επίσης στη γρήγορη εκμάθησή του και στην εντόπιση τυχόν τονικών ασταθειών. Τέλος η κάθε μία από τις συμμετέχουσες εκτέλεσε ένα ρυθμικό σχήμα και οι υπόλοιπες με τα οπτικοποιημένα στοιχεία απόδοσης του chair drumming το ορθογράφησαν στο matrix. Η ομαδοσυνεργατική προσέγγιση της ρυθμικής ορθογραφίας βοήθησε στο να μην υπάρξει το αίσθημα της στοχοποίησης και του ελέγχου. Η χρήση ενός οχτάστυλου τετράγραμμου πίνακα (matrix) βοήθησε την συντονίστρια να καταλάβει αν έχει γίνει αντιληπτή η χρήση του από τις συμμετέχουσες.

6^η συνάντηση – 1/3/2023:

Στόχος ήταν η επαφή με νέες ρυθμικές αγωγές όπως τα 7/8, 5/8, 9/8 και πραγματοποιήθηκε μέσω κυκλικής ατομικής μίμησης αντίστοιχων ρυθμικών σχημάτων που παρήγαγε η συντονίστρια. Ακολούθησε κοινό τραγούδι με τη ρυθμική συνοδεία μπαγκέτας σε κάθε όγδοο του μέτρου κάποιων στροφών παραδοσιακών τραγουδιών όπως «Μήλο μου κόκκινο» και «Θυμωμένο μου ήρθες και απόψε». Για την εξάσκηση της ελεύθερης χρήσης της φωνής το αντιφωνικό τραγούδι τραγουδήθηκε με χρήση δυναμικών forte, piano και αρθρώσεων staccato, legato accent και glissando μέσω μίμησης της συντονίστριας. Έπειτα τον ρόλο της συντονίστριας υιοθέτησε η κάθε συμμετέχουσα. Όπως το φωνητικό άρπισμα βοηθάει στην σταθερότητα του τόνου, έτσι και τα στοιχεία του chair drumming αντιστοιχήθηκαν με αρπίσματα δημιουργώντας ένα φωνητικό παιχνίδι. Αυτό παρείχε τη δυνατότητα να εντοπιστεί και να διορθωθεί από τις συμμετέχουσες τυχόν μελωδική τονική αστοχία. Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη φάση η αντιστοίχιση του αρπίσματος έγινε με kick drum-θεμέλιος νότα, snare drum- τρίτη και hi hat-πέμπτη από τη συντονίστρια. Κατά τη δεύτερη φάση φωνοποίησαν την νότα ανάλογα με το ποιο στοιχείο του chair drumming αποδιδόταν. Κατά την διαδικασία αυτή η κάθε συμμετέχουσα υιοθετούσε τον ρόλο της συντονίστριας.

7^η συνάντηση – 8/3/2023:

Ξεκινήσαμε με έναν κύκλο φωνής, για την καλλιέργεια της ακρόασης και της φωνής στον οποίο χρησιμοποιήθηκαν τεχνικές όπως η εντασιοποίηση (intensifying), σβήσιμο ήχου

(fading), καθρεφτίσματα (ηχώ - echoing) με διάφορες συλλαβές και έπειτα ακολούθησε η αντίστοιχη εκτέλεση με μπαγκέτες. Για τη σύνδεση και ενίσχυση των μουσικών δεξιοτήτων που χρησιμοποιούν οι μητέρες και στο σπίτι, ζητήθηκε από την κάθε συμμετέχουσα να προτείνει και να τραγουδήσει ένα γνωστό και οικείο για το περιβάλλον της τραγούδι. Αυτό το συνόδεψε ρυθμικά με το chair drumming. Για την εξάσκηση της ρυθμικής ανταπόκρισης και του συγχρονισμού, η ομάδα ανταποκρινόταν στο εκάστοτε σινιάλο της συντονίστριας. Πιο συγκεκριμένα, η συντονίστρια χρησιμοποίησε τέσσερις διαφορετικές χειρονομίες. Με την πρώτη χειρονομία έδειχνε στην ομάδα την κρούση του snare σε όγδοα, με την επόμενη έδειχνε τα δέκατα έκτα, με την τρίτη τα τέταρτα και με την τέταρτη τα τρίηχα ογδών. Έπειτα ακολούθησε ένα σταθερό tempo πάνω σε τέταρτα και η συντονίστρια έδειχνε με σινιάλο για την εκάστοτε συμμετέχουσα αν θα χτυπούμε όγδοα, τέταρτα ή τρίηχα (2 προς 1, 1 προς 1, ή 3 προς 1).

8^η συνάντηση – 15/3/2023:

Για την εξάσκηση των τεχνικών που παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη συνάντηση, η συντονίστρια χτύπησε ένα ρυθμικό σχήμα με τις μπαγκέτες και με την τεχνική του echoing και του fading. Ακολούθησε κυκλική ατομική μίμηση και μετά η κάθε μία πήρε τον ρόλο της συντονίστριας. Ακολούθησε και η ίδια διαδικασία με τη φωνή. Οι συμμετέχουσες πήραν τον ρόλο της συντονίστριας μέσα από άλλο πλαίσιο, καθώς φάνηκε ότι πλέον κατανοούσαν διαφορετικά και βαθύτερα αυτές τις έννοιες. Παράλληλα, για την απόλαυση του μουσικού «γίνεσθαι» έγινε ατομικός και ομαδικός αυτοσχεδιασμός πάνω σε κοινή επιλογή τραγουδιού. Τέλος οι συμμετέχουσες επέλεξαν ένα τραγούδι *Το ελεφαντάκι*, του οποίου τα κουπλέ συνοδεύτηκαν από ατομικό ρυθμικό αυτοσχεδιασμό με στοιχεία απόδοσης chair drumming και δημιουργήθηκε ένα κοινό ρυθμικό μοτίβο για το ρεφρέν.

9η συνάντηση – 22/3/2023:

Στόχος ήταν η εξάσκηση της ρυθμικής ανταπόκρισης και γι' αυτό η συντονίστρια δημιούργησε ρυθμικά σχήματα, τα οποία δόθηκαν ατομικά στην κάθε μία μητέρα η οποία έπρεπε να το μιμηθεί, ενώ οι άλλες συμμετέχουσες κρατούσαν τον ρυθμό με την μπότα. Έπειτα ακολούθησε ατομικός ρυθμικός αυτοσχεδιασμός πάνω στο θεμελιωμένο ρυθμό με τη συνοδεία ρυθμικού ostinato με τη χρήση της μπότας από το σύνολο για κράτημα ρυθμού. Ακολούθησε ατομικός ρυθμικός αυτοσχεδιασμός πάνω σε τραγούδι κοινής

επιλογής και κοινό ρυθμικό σχήμα στην επωδό του μαζί με κίνηση έναρξης και κίνηση λήξης. Έπειτα αξιοποιώντας τα στοιχεία απόδοσης του chair drumming, τα οποία παρέχουν τη δυνατότητα να δουλέψει κανείς υψομετρικά τη συμμετοχή τόσο στον ρυθμό, αλλά και στη φωνή, έγινε αντιστοιχία σημείων κρούσης καρέκλας με νότες πεντατονικής μείζονας κλίμακας (ντο-μπότα, ρε-πλάγια σίδερα καρέκλας, μι-ταμπούρο, σολ-πιατίνι, λα-όρθιες με χιαστί τις μπαγκέτες). Η δραστηριότητα αυτή είχε σκοπό να βοηθήσει στην ακουστική καλλιέργεια και στην τοποθέτηση της φωνής με εργαλείο πάντα την κοινή σύμπραξη και συνεργασία. Στη συνοδεία τραγουδιού “The world’s smallest violin” με συνοδεία chair drumming εντάχθηκε κίνηση έναρξης και λήξης για μία ολοκληρωμένη διαδικασία.

10η συνάντηση – 29/3/2023:

Με αφετηρία μία κυκλική διατήρηση ενός ρυθμικού μοτίβου από τα μέλη της ομάδας, εξασκήθηκε η ρυθμική τους ετοιμότητα. Σε αυτό βοήθησε το κυκλικό ατομικό μονό (τέταρτα) χτύπημα χεριών για δεξιόστροφη εναλλαγή ατόμου, και το διπλό (όγδοα) χτύπημα χεριών για την αριστερόστροφη εναλλαγή. Ακολούθησε η μίμηση ρυθμικών σχημάτων με κρουστά σώματος από τη συντονίστρια με χρήση πολύηχων και διάφορων ρυθμικών αγωγών, ώστε στην επόμενη δραστηριότητα να υπάρχει το άκουσμα, ώστε να γίνει η αντιστοιχία ρυθμικών σχημάτων με κρουστά σώματος μίας συμμετέχουσας σε στοιχεία απόδοσης του chair drumming από μία άλλη. Τέλος, ακολούθησε η αντιστοιχία σημείων κρούσης καρέκλας με νότες πεντατονικής μείζονας κλίμακας όπως έγινε στην προηγούμενη συνάντηση. Η κάθε μία αναλάμβανε τον ρόλο της συντονίστριας χρησιμοποιώντας διάφορες ρυθμικές αξίες, αρθρώσεις και δυναμικές έχοντας πλέον ένα εργαλείο φωνητικού αυτοσχεδιασμού στα χέρια της.

Θεματική ανάλυση

Τα δεδομένα που αναλύθηκαν συγκεντρώθηκαν από τις ατομικές συνεντεύξεις των πέντε συμμετεχουσών μητέρων και των τριών που δεν συμμετείχαν, καθώς και από την τελική άτυπη συζήτηση που έγινε στην τελευταία μας συνάντηση. Όλες οι μητέρες παρακολουθούσαν από την αρχή της χρονιάς το πρόγραμμα μουσικής αγωγής για βρέφη και νήπια. Ακολουθώντας περιγραφική θεματική ανάλυση, προέκυψαν επτά θεματικές κατηγορίες οι οποίες αναπτύσσονται στη συνέχεια.

Μουσικά περιβάλλοντα

Μέσα από τα κριτήρια επιλογής και χρήσης των μουσικών ακροαμάτων μπορεί να σκιαγραφηθούν τα μουσικά περιβάλλοντα που δημιουργούν οι μητέρες μέσα στο σπίτι τους τις ώρες που περνούν με το παιδί τους. Οι περισσότερες μητέρες φάνηκε να επιλέγουν την παθητική ακρόαση μουσικής, όπως αναφέρει η Ουρανία: «θα βάλω μία μουσική υπόκρουση να υπάρχει». Τρεις από τις πέντε μητέρες που συμμετείχαν στις συναντήσεις της κοινότητας, παρατήρησαν ότι πλέον είναι πιο ενεργές στην ακρόαση με το παιδί τους. Χαρακτηριστική είναι η φράση της Βερονίκης: «Με έχει βοηθήσει αυτό που κάνω να παίζουμε πιο πολύ μουσική στο σπίτι παρά να ακούμε. Πάντα ακούγαμε μουσική και πλέον παίζουμε και εμείς δεν είμαστε απλά ακροατές». Πολλά παιδιά όταν επιθυμήσουν να ακούσουν μουσική επιλέγουν σύγχρονες συσκευές αναπαραγωγής ήχου και εικόνας. Επιλέγουν τραγούδια που αρέσουν στα ίδια αλλά και στις μητέρες τους καθώς η μητέρα ασκεί έντονη επιρροή και σε αυτόν τον τομέα. Η Μαρκέλλα αναφέρει χαρακτηριστικά: «Αν αρέσει σε εμένα, θα αρέσει και στο παιδί μου». Το ρεπερτόριο επαναλαμβάνεται αρκετά, και η επιθυμία διεύρυνσής του παρατηρήθηκε μόνο από μία μεταξύ των οχτώ συνολικά μητέρων. Η εν λόγω μητέρα εξέφρασε την επιθυμία να εμπλουτίσει το ρεπερτόριό της, έτσι ώστε να εξυπηρετείται καλύτερα η προσωπική της ρουτίνα με το παιδί της, όπως να έχει ρεπερτόριο συνοδευτικό για τις καθημερινές ρουτίνες της δυάδας. Παρατηρήθηκε στις αφηγήσεις τους ότι τα παιδιά προτιμούν να τραγουδούν τα τραγούδια που ακούνε στα αγαπημένα τους κινούμενα σχέδια, ενώ οι μητέρες στις μουσικές αλληλεπιδράσεις με τα παιδιά του προσπαθούν να εντάξουν και δικά τους αγαπημένα τραγούδια που ανήκουν κυρίως στην ελληνική και ξένη ροκ, την αγγλική pop, την κλασική, την έντεχνη ελληνική και λιγότερο, στο ελληνικό λαϊκό, τη τζαζ και την ελληνική τραπ. Σπανιότερα οι μητέρες επιλέγουν ακρόαμα που προτρέπει την σωματική εμπλοκή του παιδιού. Όπως για παράδειγμα, τραγούδια με στίχους που προτρέπουν σε μιμητικές κινήσεις δεν προτιμώνται, είτε διότι δεν είναι της αρεσκείας των μητέρων, είτε λόγω αδυναμίας πιστής ακολουθίας κινήσεων από το παιδί. Εάν το ακρόαμα είναι της αρεσκείας της μητέρας, τότε φαίνεται ότι η ίδια θα προκαλέσει με ποικίλους τρόπους τη σωματική εμπλοκή του παιδιού της, είτε αυτή περιλαμβάνει ελεύθερο χορό, είτε μιμητικές κινήσεις, είτε την εκμάθηση παραδοσιακών χορών, είτε προκαλεί τη συμμετοχική ακρόαση μέσω κίνησης για κατανόηση δυναμικών. Οι μητέρες, τρεις στις

πέντε για την ακρίβεια, που συμμετείχαν και μετέφεραν τη μουσική τους ταυτότητα από τις συναντήσεις μας στο σπίτι, παρατήρησαν πως έχουν πλέον την ικανότητα να συνοδεύσουν οργανικά κάτι που ακούνε και να προκαλέσουν μία δράση πάνω σε αυτό, όπως είπε η Ναυσικά:

Μπορώ πλέον να βρω τον ρυθμό στα τραγούδια που λέμε. Πριν καθυστερούσα πάρα πολύ να μπω στο τραγούδι μέχρι να το «πιάσω» τελείωνε μου έφευγε από τα χέρια τώρα τσακ μπαμ βρίσκω το beat και μπιτάρω εγώ βλέπει και κάνει και το παιδί [γέλιο].

Η σχέση μητέρας-νηπίου

Για τη δημιουργία του μουσικού περιβάλλοντος της дуάδας φάνηκε από την ανάλυση ότι συντελούν παράγοντες και από τις δύο πλευρές. Για τη διάθεση μουσικού μοιράσματος ανάμεσα στη μητέρα και το παιδί συντελεί η διαρκή ευδιαθεσία και παραγωγικότητα των παιδιών αλλά και η καλή ψυχολογία, ηρεμία και σωματική ξεκούραση των μητέρων. Ως ανασταλτικοί παράγοντες αναφέρθηκαν η έλλειψη μουσικής παιδείας της μητέρας, ο περιορισμένος χώρος του σπιτιού, καθώς και η φύλαξη των μουσικών οργάνων σε χώρους όχι εύκολα προσβάσιμους. Επιπλέον ο νηπιακός σταθμός αντιμετωπίζεται ως χώρος καλλιέργειας και μουσικής κατάρτισης του παιδιού.

Οι προαναφερθέντες παράγοντες φανερώνουν τη χαμηλή μουσική αυτοεκτίμηση και μειωμένο αίσθημα μουσικής αυτό-αποτελεσματικότητας των μητέρων. Αυτοί οι παράγοντες οδηγούν τις μητέρες να αντιμετωπίσουν τη μουσική ως ένα αντικείμενο θεωρητικής μάθησης, μέσω κοινής ανάγνωσης βιβλίων σχετικά με συνθέτες και μουσικά όργανα ή με την παθητική ακρόαση μουσικής όπως προαναφέρθηκε. Η ποιότητα της σχέσης ενδέχεται να έχει διαφοροποιηθεί από τις συμμετέχουσες, όπως αναφέρει η Ιουλιανή: «Χρόνο πολύ δεν έχω στο σπίτι για να ανακαλέσω στη μνήμη μου όλα αυτά που έχω μάθει εδώ. Αλλά θα δώσω μεγάλη σημασία στο πως θα πω κάτι, πως θα τραγουδήσω, πως θα χτυπήσω πλέον. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά η Βερονίκη, «ό,τι άκουγα εδώ μουσικές λέξεις που χρησιμοποιούσες και όλο αυτό το πακέτο τα έλεγα στο σπίτι και τα κάναμε, για να τα μάθω κιόλας». Οι νέες μουσικές δεξιότητες της μητέρας θεωρήθηκαν από την ίδια ως βοηθητικό εργαλείο στις προσπάθειες του παιδιού της όσο αναφορά τον ρυθμό και το τραγούδι.

Οι μουσικές συμπεριφορές και δεξιότητες

Όπως αναφέρθηκε στις συνεντεύξεις, για τη συνοδεία των μουσικών συμπεριφορών ανάμεσα στη δυάδα μπορεί να υπάρξει εμπλοκή με την κρούση αντικειμένων, με το γιουκαλίλι, το ταμπούρλο, το παιδικό πιάνο ή η φουσαρμόνικα. Η αδυναμία σωστής χρήσης των μουσικών οργάνων από τα παιδιά στάθηκε αφορμή για την εγκατάλειψη κάποιων από αυτές τις επιλογές. Υπήρχαν αναφορές για την προσπάθεια των μητέρων να επικοινωνήσουν μουσικά με το παιδί τους μέσω ρυθμικού συγχρονισμού, ρυθμικής συνοδείας με νέους τρόπους εκτέλεσης κρουστών για παραγωγή ποικίλων ηχοχρωμάτων.

Το κοινό μοίρασμα μίας μουσικής δραστηριότητας φαίνεται ότι επιμηκύνει χρονικά την δραστηριότητα, αλλά η μητέρα παίρνει τελικά την πρωτοβουλία για το πότε θα την λήξει. Η έντονη επιθυμία για μία κοινή συμμετοχική δραστηριότητα στέκεται απέναντι από τις υποχρεώσεις των μητέρων. Κατά τη διάρκεια συμμετοχής των μητέρων στην κοινότητα τέσσερις στις πέντε μητέρες παρατήρησαν, ότι η διάθεσή τους για ρυθμική εμπλοκή στις κοινές με το παιδί τους δραστηριότητες αυξήθηκε, δύο παιδιά ζήτησαν την αγορά νέων μουσικών οργάνων για τη συνοδεία των κοινών με τη μητέρα τραγουδιών, καθώς έγινε και συχνότερη η εκτέλεση κρουστών από το παιδί λόγω προσπάθειας μίμησης της μητέρας. Οι μητέρες που μετέφεραν τις μουσικές δραστηριότητες των συναντήσεων με τα στοιχεία απόδοσης του chair drumming στο σπίτι ήτανε τρεις από τις πέντε. Οι άλλες δύο τοποθετήθηκαν διαφορετικά. Συγκεκριμένα, η Ιουλιανή μία φορά επιχείρησε να το κάνει και η Μαρκέλλα καμία, διότι όπως δήλωσε: «Ήθελα να είμαι μόνο μαθήτρια σε αυτό». Οι νέες αυτές μουσικές δραστηριότητες που προστέθηκαν στη δυάδα, πήραν τη μορφή παιχνιδιού. Όπως αναφέρει η Βερονίκη: «Μου άρεσε τόσο αυτό που κάνουμε που το έκανα στο σπίτι και το δουλεύαμε και οι δύο πολύ σαν παιχνίδι. Το κάναμε δηλαδή πολύ εξάσκηση και το κάναμε σαν παιχνίδι, ένα νέο παιχνίδι». Έγινε συχνότερη η έκφραση θέλησης για εκτέλεση ρυθμικών δραστηριοτήτων από το παιδί, με απόρροια να είναι και συχνότερες οι ευκαιρίες για κοινό τραγούδι με ενεργητική και συμμετοχική ακρόαση. Όπως αναφέρει η Βερονίκη, ο χορός κατείχε την πρωτιά στις κοινές δραστηριότητες της δυάδας, όπως είπε χαρακτηριστικά: «Πάντα ακούγαμε μουσική και πλέον παίζουμε και εμείς δεν είμαστε απλά ακροατές». Παρατηρήθηκε ότι πλέον οι ρυθμικές δραστηριότητες έγιναν οι αγαπημένες της δυάδας, οι οποίες πλέον κρατούν πλέον περισσότερο, όπως είπε η Ναυσικά: «κρατάει πλέον ένα τέταρτο σίγουρα όταν κάτσουμε να χτυπήσουμε θα μας

αρέσει πολύ, θα το απολαύσουμε». Παρατηρήθηκε η διάθεση από το παιδί να ασχολείται πιο συχνά με το ρυθμό μέσω της αναζήτησής του για παραγωγή ρυθμικών δραστηριοτήτων με αυτοσχέδιες κλάβες.

Στην παρέα του τραγουδιού

Λιγότερο συχνά από την κοινή μουσική ακρόαση συναντούμε τη μουσική χρήση της φωνής μέσα στη σχέση της δυάδας. Όταν χρησιμοποιείται, γίνεται εργαλείο επικοινωνίας με την τραγουδιστική ανταπόκριση παιδιού σε συνομιλία με μητέρα και αντίστροφα, με τη χρήση διαφόρων ηχοχρωμάτων, με την προσπάθεια του παιδιού για αυτοσχέδιους στίχους σε γνωστή μελωδία και με αυτοσχέδιες ηχοϊστορίες του παιδιού. Η χαμηλόφωνη επικοινωνία, η επιλογή μουσικής ομιλίας για την αποφυγή να υψώσει τη φωνή της η μητέρα και το γλυκό τραγούδι της μητέρας λειτουργούν ως μέσο επανασυντονισμού από μία δύσκολη στιγμή επικοινωνίας στη δυάδα από τη μεριά της μητέρας. Το ζωντανό τραγούδι της δυάδας δεν υπάρχει ως έντονο στοιχείο στην καθημερινή μουσική σχέση μητέρας-νηπίου, πολλές φορές το παιδί θα είναι αυτό που θα χαμογελάσει στη μητέρα του, θα επιδιώξει μία έντονη βλεμματική επαφή και θα ξεκινήσει μία φωνητική δραστηριότητα και θα υπάρξει μία ανταπόκριση από τη μητέρα είτε ολιγόλεπτη είτε καθόλου. Η ψυχολογία της μητέρας είναι παράγοντας για τη μουσική σύμπραξη της δυάδας, ή και του συνόλου καθώς σε μία συνάντηση μία μητέρα ζήτησε πριν ξεκινήσουμε τη συνάντηση να μην τραγουδήσει σήμερα, γιατί δεν ήτανε σε καλή ψυχολογική κατάσταση.

Το κοινό τραγούδι χαρακτηρίστηκε ως μία δραστηριότητα που μπορεί να τύχει να υλοποιηθεί, δεν είναι κάτι οργανωμένο μέσα στην ημέρα. Το ζωντανό τραγούδι συνοδεύεται συχνά με την παρουσία της γιαγιάς, η οποία φαίνεται να έχει τον ρόλο του ακροατή μίας συναυλίας στην οποία το παιδί έχω πρωταγωνιστικό ρόλο. Τρεις στις πέντε μητέρες παρατήρησαν πως μετέφεραν τις φωνητικές δεξιότητες που καλλιέργησαν από την κοινότητα στο σπίτι. Πιο συγκεκριμένα η Ναυσικά στην εξιστόρηση παραμυθιών ενσωμάτωσε τη χρήση δυναμικών, παύσεων, χρωματισμών φωνή και αυτοσχέδιου τραγουδιού. Φανερώθηκε έντονη η εμβάθυνση στη μουσικότητα του λόγου και της αφηγηματικής ικανότητας και η ένδειξη του παιδιού μέσω της έναρξης βλεμματικής επαφής ως ένδειξη προσοχής και αναμονής αφηγηματικής συνέχειας επιβεβαιώνει την προσπάθεια της μητέρας, όπως είπε η Ναυσικά:

Όταν διαβάζω παραμύθι ξέρω τώρα πώς να το διαβάσω, τώρα διαβάζω και τα λέω και έτσι τα λέω και αλλιώς, αλλάζω τη φωνή μου πιο εύκολα και γρήγορα, σταματάω, αφήνω χρόνο στις λέξεις, τις ακούω και εγώ. Τώρα με προσέχει με κοιτάει στα μάτια.

Η Ιουλιανή παρατήρησε πως μέσα από τη το τραγούδι μας σε αργό τέμπο και με την επανάληψη, ξεκίνησε να ακούσει τον εαυτό της, ανέπτυξε την αυτό-αποτελεσματικότητά της, πιο συγκεκριμένα ανέφερε: «Τώρα δίνω σημασία στο τραγούδι σαν να ξεκινάω να ακούω τον εαυτό μου να δίνω προσοχή στο πως τραγουδάω δεν ξέρω να σου πω μουσικά τι προσέχω πια, αλλά παρατηρώ το τραγούδι μου, αυτό μπορώ να σου πω». Τρεις στις πέντε συμμετέχουσες δεν διέκριναν κάποια τονική βελτίωση στο τραγούδιςμά τους, ούτε διαφορά στη συχνότητα κοινού τραγουδιού. Σε αυτό μπορεί να συνέβαλε και χαμηλή αυτοεκτίμηση μητέρων στις φωνητικές τους δεξιότητες. Πιο συγκεκριμένα όλες ομολόγησαν πως καλλιεργήθηκε η ρυθμική τους αντίληψη, η ρυθμική ανταπόκριση και ο συγχρονισμός των ίδιων και των παιδιών τους, όσον αφορά την επιλογή τραγουδιού; όπως είπε η Μαρκιανή: «...βελτίωση βλέπω κυρίως στον ρυθμό όχι τόσο στο τραγούδι...» και η Μαρκέλλα προσθέτει επισημαίνοντας την αλλαγή που παρατήρησε στο παιδί της: «Καμία άλλη διαφορά σε εμένα όχι δεν βλέπω, στο παιδί μου προς το τραγούδι του σε εμένα, ναι βλέπω της έχει φύγει πλέον η ντροπή».

Κίνητρα, προκλήσεις και νέες μουσικές δεξιότητες

Μέσα από τις συναντήσεις της κοινότητας οι συμμετέχουσες ήρθαν αντιμέτωπες με προκλήσεις όσον αναφορά τις δραστηριότητες της κοινότητας, καθώς δεν είχαν συμμετάσχει σε κάτι παρόμοιο. Όπως επιβεβαιώνει και η σημείωση στο ημερολόγιο της ερευνήτριας, στις πρώτες συναντήσεις, οι ρυθμικές δραστηριότητες έμοιαζαν περισσότερο με προσπάθεια μίμησης των κινήσεων της συντονίστριας.

Για τις πρώτες συναντήσεις επισημάνθηκε η δυσκολία στον συγχρονισμό του συνόλου. Μέσα από την ανάλυση παρατηρήθηκε το παραπάνω φαινόμενο που επιβεβαιώνει και τη σημείωση στο ημερολόγιο της ερευνήτριας, ότι στις πρώτες συναντήσεις δεν υπήρχε κάποια ιδιαίτερη αίσθηση ανταπόκρισης στον ρυθμό, για αυτό η συντονίστρια προσπαθούσε να δημιουργήσει σκαλωσιές, ώστε σιγά-σιγά να καλλιεργείται η υποδιαίρεση του ρυθμού και η εσωτερική ακοή. Στις μετέπειτα συναντήσεις

παρατηρήθηκε από τις συμμετέχουσες η απαίτηση της συγκέντρωσης για τις δραστηριότητες με ρυθμικό αυτοσχεδιασμό με τα στοιχεία απόδοσης του chair drumming και κατά κύριο λόγο στην απομνημόνευση ρυθμικών σχημάτων. Οι συναντήσεις μας ήταν ένα έναυσμα για προσεκτική ακρόαση και μετά την ολοκλήρωσή τους. Σύμφωνα με το ημερολόγιο της ερευνήτριας, οι μουσικές συμπεριφορές των μητέρων φάνέρωναν διαφορά περίπου ανά δύο συναντήσεις. Στις πρώτες δύο κυριαρχούσε η μίμηση της συντονίστριας, στην 3^η και 4^η συνάντηση οι μητέρες άρχισαν να προσαρμόζονται μεταβάλλοντας τα αισθήματα ανασφάλειας και προσαρμογής σε αισθήματα βολής και χαλάρωσης με αποτέλεσμα η απόδοσή τους να είναι ανάλογη της ψυχολογίας τους, με εξαίρεση τη δυσκολία που αντιμετώπισαν όσον αφορά τη χρήση της φωνής για την οποία απαιτήθηκε περισσότερος χρόνος μέχρις ότου να νιώσουν ελεύθερες να εκφραστούν μπροστά στο σύνολο. Στην 5^η και 6^η συνάντηση φάνηκε ότι ισχυροποιήθηκε το αίσθημα της ομάδας και στον ψυχολογικό τομέα και στον μουσικό, καθώς ο ρυθμός έγινε πιο δεμένος και ξεκίνησαν να ακούν όχι μόνο το δικό τους τραγούδι, αλλά και της διπλανής τους. Σύμφωνα με μία άτυπη συζήτηση στο τέλος της τρίτης συνάντησης που συνθέσαμε στο matrix όλες οι μητέρες ανέφεραν πως συγκρατούσαν στην εσωτερική τους ακοή κάποιο συνδυασμό στοιχείων απόδοσης του chair drumming, το οποίο τους άρεσε και ήθελαν να το χρησιμοποιήσουν και εκείνες.

Η κατάκτηση της αίσθησης του ρυθμού, αναφέρθηκε από όλες τις συμμετέχουσες, που κάποιες μπορεί να θεωρούσαν πως κατείχαν, αλλά πλέον λόγω της εξέλιξης των μουσικών δεξιοτήτων τους αντιλήφθηκαν τη διαφορά. Η Ιουλιανή είπε χαρακτηριστικά: «Τον ρυθμό πραγματικά τον αισθάνομαι. Εγώ νόμιζα ότι τον ήξερα, αλλά δεν φανταζόμουν ότι δεν ήξερα» και η Μαρκιανή «Πλέον έχω μία καλύτερη αίσθηση του ρυθμού. Τον ρυθμό και τις αποστάσεις ανάμεσα στα μπιτ». Όπως καταγράφει και η ερευνήτρια στο ημερολόγιό της, στην 5^η και στην 6^η συνάντηση, οι μητέρες ξεκίνησαν να αυτό-αξιολογούνται και ατομικά και ομαδικά με διαφορετικό τρόπο. Συγκεκριμένα, ανέφερε η Ναυσικά πως άρχισε να καταλαβαίνει τα λάθη που έκανε στις προηγούμενες συναντήσεις και ότι ξεκίνησε να επαναξιολογεί τις δεξιότητές της. Από την έκτη συνάντηση ξεκίνησαν όλες να ομολογούν ότι άρχισε να «δένει» η ομάδα ρυθμικά, ότι υπήρχε μία μουσική συνέχεια χωρίς κενά ανάμεσα στη συμμετοχή της κάθε μίας. Όπως ανέφερε σε μία άτυπη συζήτηση της κοινότητας η Μαρκιανή: «Η αίσθηση του ρυθμού και του συγχρονισμού ανάμεσα σε εμένα και το παιδί, έχει αλλάξει. Με ακολουθεί για αυτό και έχει βελτιωθεί και αυτός».

Η συναισθηματική εμπλοκή

Φάνηκε ότι οι μητέρες προσέγγισαν από την πρώτη στιγμή αυτή τη μουσική συνάντηση σαν ένα μάθημα μουσικής, το οποίο τους προκάλεσε αισθήματα άγχους και ανασφάλειας. Χαρακτηριστικά, η Βερονίκη ανέφερε: «είχα άγχος ότι θα κάνω λάθος» περιγράφοντας με αυτό τον τρόπο το κλίμα μίας σχολικής τάξης. Αντιμετώπισαν δυσκολίες προσαρμογής, όπως ανασφάλεια στην έκθεση ενώπιον της ομάδας και δυσκολία μουσικής έκθεσης. Το πρόγραμμα βοήθησε ωστόσο στην επαναξιολόγηση των μουσικών δεξιοτήτων των μητέρων, όπως ανέφερε η Ναυσικά: «Στην παρέλαση μια φορά έπρεπε να παίξω το τύμπανο και η δασκάλα μου ένα μήνα προσπαθούσε να μου μάθει, αλλά όχι με τίποτα δεν είχε αποτέλεσμα με τίποτα. Η καημένη, αλλά δεν είχα ιδέα εγώ τώρα θα μπορούσα». Η υπομονή το συμπεριληπτικό πνεύμα της συντονίστριας και η μεταφορά της ηρεμίας της αποτέλεσαν χρήσιμα εργαλεία για την προσαρμογή τους. Η στάση και η συμπεριφορά όλων των συμμετεχουσών βοήθησε στην ατομική εξέλιξη της κάθε μίας χωρίς κριτική και συγκρίσεις. Επισημάνθηκε επίσης η καλή ροή και η δομή της συνάντησης ως προς την τελική δραστηριότητα.

Η πρωτοτυπία του προγράμματος ώθησε στην πρόκληση του ενδιαφέροντος των συμμετεχουσών, χωρίς να υπάρχει κάποιου είδους προσδοκία, χαρακτηριστικά η Ιουλιανή είπε: «Καλέ ήταν ενδιαφέρον τελικά [γέλια] δεν το περίμενα αυτό. Επίσης δεν περίμενα με τίποτα να δω την εξέλιξη που λέγαμε». Υπήρχε χαμηλή προσδοκία ατομικής και ομαδικής εξέλιξης, όπως και χαμηλή αυτοεκτίμηση της μουσικής αυτό-αποτελεσματικότητας των μητέρων. Η αναγνώριση της θέλησης των μητέρων ήταν στοιχείο ενίσχυσης της προσπάθειας συνέχισης των συναντήσεων. Οι συναντήσεις επέτρεψαν στις μητέρες να κάνουν ένα πρώτο βήμα στη δική τους μουσική πορεία. Αναγνώρισαν τα ψυχολογικά οφέλη της μουσικής σύμπραξης, όπως είπε η Μελιτινή:

...την πρώτη φορά ηρέμησα πολύ και λέω θα έτυχε... το ίδιο ακολούθησε και τη δεύτερη και την τρίτη φορά... πάλι είπα θα έτυχε αλλά... ναι... πάντα ηρεμούσα πολύ στα μαθήματα ... όμως μετά από τα πρώτα 3 λεπτά ξεκινούσα να χαλαρώνω και να παίρνω δυνάμεις.

Αναπτύχθηκε το αίσθημα της συνεργασίας μέσα στο σύνολο, ενισχύθηκε η επιθυμία της μητέρας να μεταφέρει τα θετικά συναισθήματά της που αναπτύσσονταν μέσα στο σύνολο και στο παιδί της, καθώς ήταν μία ώρα χαλάρωσης και απόλαυσης. Υπήρξε

γενικά μία θετική αξιολόγηση του προγράμματος από τις μητέρες και αποτέλεσε μία έντονη εμπειρία η βελτίωση της μουσικής αυτό-αποτελεσματικότητας. Όλες οι συμμετέχουσες μετά από κάθε συνάντηση σύμφωνα με το ημερολόγιο της ερευνήτριας φαίνεται ότι καλλιεργούσαν την αυτοπεποίθησή τους, λέγοντας ενθαρρυντικά λόγια στον ίδιο τους τον εαυτό και στα άλλα μέλη της ομάδας. Σε στιγμές πολύ καλής μουσικής επικοινωνίας του συνόλου, υπήρχαν αισθήματα ενθουσιασμού που έκανε τις μητέρες να ζητούν να βγούν στο δρόμο και να διοργανώσουν μία συναυλία.

Επικοινωνιακή μουσικότητα

Μέσα από τις συνεντεύξεις και τις άτυπες συζητήσεις εντοπίστηκαν σημεία, τα οποία αντικατοπτρίζουν τα τρία στοιχεία της επικοινωνιακής μουσικότητας. Όλες οι μητέρες, συμμετέχουσες και μη, γίνονται μέλη επεισοδίων επικοινωνιακής μουσικότητας. Οι τρεις από τις πέντε συμμετέχουσες του προγράμματος κατάφεραν να δημιουργήσουν περισσότερες ευκαιρίες για την ενίσχυση της μουσικής τους σχέσης με το παιδί, με εργαλεία την ενισχυμένη μουσική αυτό-αποτελεσματικότητα, τις νέες μουσικές δεξιότητες και τη διαφορετική προσέγγιση της μουσικής дуάδας. Οι συμμετέχουσες παρατήρησαν ότι καλλιέργησαν την αίσθηση του ρυθμού και του συγχρονισμού ανάμεσα στη дуάδα, στοιχείο που φαίνεται να ενισχύει ποιοτικά τον παλμό της έκφρασης. Στις συμμετέχουσες ακόμη παρατηρήθηκε μία ενίσχυση στο στοιχείο της έκφρασης της ποιότητας, όπως ανέφερε η Μαρκιανή στη μουσική σχέση με το παιδί της: «Τώρα το έχω πιο βιωματικό θα μου βγει πιο ωραίο, θα τα έκανα και πριν από αντίληψη αλλά τώρα η παραγωγή του ήχου και του ρυθμού μου βγαίνει από μέσα μου πιο ωραία». Η καλλιέργεια της προσεκτικής ακρόασης βοήθησε τις μητέρες στην ανάπτυξη της ποιότητας της έκφρασής τους και οδήγησε στον στο να πειραματιστούν να χρησιμοποιήσουν μουσικά όργανα που είχαν στο σπίτι. Επίσης χαρακτηριστικό ήταν το παράδειγμα της Ναυσικάς, η οποία προσπάθησε να πειραματιστεί με τη φωνή της διαβάζοντας παραμύθια στο παιδί της καταφέροντας να κερδίσει την αναμονή αφηγηματικής συνέχειας από αυτό. Η διαφορετική ακουστική κατανόηση πρόσθεσε στα εργαλεία δημιουργίας και εμπλουτισμού των μουσικών συνομιλιών μητέρας παιδιού, διότι όπως είπε η Μαρκέλλα: «Εεεε εντύπωση μου έκανα το γρήγορα και σιγανά και το αργά με το δυνατά ναι υπάρχουνε και αυτοί οι συνδυασμοί που δεν μου ήτανε και πολύ πρόσφατοι στη μνήμη μου [γέλια]». Η αναμονή αυτή φανερώθηκε από την έναρξη της βλεματικής επαφής του παιδιού ως ένδειξη της, η οποία πρότερα δεν

υπήρχε. Την ενίσχυση της αφήγησης μπορούμε να την παρατηρήσουμε μέσα από τις δραστηριότητες της дуάδας, οι οποίες κρατούν περισσότερο στον χρόνο, διότι έχουν μία δομή πλέον και μία κατεύθυνση/καθοδήγηση. Στις συνεντεύξεις των μη συμμετεχουσών φάνηκε πως συχνά οι μητέρες στις μουσικές συνομιλίες με τα παιδιά τους μένουν σε ένα αρχικό στάδιο συμμετοχής, στην πρόσκληση του παιδιού τους, όπως είπε η Φιλοθέη: «Αν μου πει να κάνω και εγώ μαζί της θα κάνω, θα συνοδεύσω».

Συμπεράσματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα που επιχειρεί να μελετήσει η ερευνήτρια αφορούν (α) στον ρόλο των εβδομαδιαίων μουσικών συναντήσεων στην ενδυνάμωση των μουσικών συνομιλιών μεταξύ των μητέρων και των νηπίων τους, και (β) στη συμβολή του chair drumming (κρούση σε καρέκλες) ως εργαλείου ενίσχυσης των μουσικών δεξιοτήτων των μητέρων, μέσω καλλιέργειας των ρυθμικών και φωνητικών τους δεξιοτήτων, μέσα από τις υποκειμενικές αφηγήσεις τους. Τα ερευνητικά δεδομένα που προέκυψαν μέσα από την ανάλυση των συνεντεύξεων και της τελικής ομαδικής άτυπης συζήτησης, καθώς και μέσα από τις μαγνητοσκοπημένες εβδομαδιαίες άτυπες συζητήσεις της κοινότητας και από το ημερολόγιο της ερευνήτριας, εξήχθησαν τα παρακάτω συμπεράσματα για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων.

Ως προς την εξέλιξη των μουσικών δεξιοτήτων, και γενικότερα της σχέσης τους με τη μουσική, φάνηκε ότι οι μητέρες λόγω της έλλειψης μουσικής παιδείας που θεωρούν πως έχουν διστάζουν να πειραματιστούν πάνω στις καθημερινές μουσικές ρουτίνες με το παιδί τους ή ακόμα και να αφιερώσουν χρόνο για αυτές. Αντίστοιχο στοιχείο προέκυψε και από μελέτη που έγινε στην Αυστραλία που έδειξε πως οι γονείς θεωρούν τους εαυτούς τους άμουσους, και μη ικανούς να ανταπεξέλθουν στην ποιότητα που χρειάζεται για μία πετυχημένη μουσική δραστηριότητα (Vries, 2009). Ακόμη η ανάθεση της μουσικής εκπαίδευσης των παιδιών στους παιδικούς σταθμούς σε συνδυασμό με τις μοναχικές μουσικές δραστηριότητες των παιδιών λόγω του εύκολα προσβάσιμου ηχογραφημένου υλικού, δημιουργούνται συνθήκες και περιβάλλοντα που απουσιάζει η ενέργεια της дуάδας, όπως φάνηκε και από τη μελέτη της Vries (2009). Επιπλέον, αναφέρθηκε η μη γνώση εκτέλεσης μουσικού οργάνου ως ανασταλτικός παράγοντας μουσικής δραστηριότητας μητέρας - βρέφους, όπως αναφέρουν σε μελέτη τους και ο Brodsky και οι συνεργάτες τους (2019).

Το παίξιμο κρουστών εστιάζει στο «εδώ και τώρα» εδραιώνοντας ένα ήρεμο περιβάλλον (Faulkner, 2017), όπως ανέφεραν και οι συμμετέχουσες στις άτυπες εβδομαδιαίες συζητήσεις και στις ατομικές τους συνεντεύξεις. Όλες οι μητέρες ανέφεραν τη δυσκολία τους στη συγκέντρωση. Όταν ξέφευγε η προσοχή τους από την δραστηριότητα, αυτό επηρέαζε όλο το σύνολο, κάτι που συνάδει με τη βιβλιογραφία (Hallam et al., 2012). Φάνηκε πως τέσσερις στις πέντε μητέρες που συμμετείχαν ενίσχυσαν αισθητά τη ρυθμική τους αντίληψη και ανταπόκριση, σύμφωνα με όσα είπαν και όσα παρατήρησε η ερευνήτρια. Η καλλιέργεια της ρυθμικής αντίληψης και ανταπόκρισης είχε ως αποτέλεσμα οι περισσότερες να επιλέγουν πλέον την ενεργητική και συμμετοχική ακρόαση μουσικής μαζί με το παιδί τους, κυρίως μέσω της ρυθμικής συνοδείας. Η ρυθμική συνοδεία δεν ήταν έμπρακτη από κάποιες μητέρες πριν τη συμμετοχή τους, καθώς αναγνώρισαν πως χρειάστηκαν ενίσχυση σε αυτή τη δεξιότητα, ώστε να την εκτελούν συνειδητά. Η αντίληψη που καλλιεργήθηκε απέναντι στον ρυθμό και στη φωνή βοήθησε τις μητέρες να εφιστούν περισσότερο την προσοχή τους σε κάθε τους ρυθμική ή φωνητική εκτέλεση με αποτέλεσμα να ενισχύουν την ποιότητα της εκτέλεσης και έτσι το ενδιαφέρον των παιδιών τους να διεγείρεται γρηγορότερα και εντονότερα σε κάθε μουσική τους διάδραση. Επίσης, οι τρεις από τις πέντε παρατήρησαν πως οι μουσικές δραστηριότητες με το παιδί τους διαρκούν λίγο περισσότερο, διότι οι ίδιες έμαθαν πώς να τις εμπλουτίζουν, πώς να τις καθοδηγούν, αντλώντας παραδείγματα από τις ομαδικές συναντήσεις. Ισχυρίστηκαν μάλιστα ότι τώρα πλέον τις μουσικές αυτές δραστηριότητες τις απολαμβάνουν οι ίδιες περισσότερο με αποτέλεσμα να μεταφέρουν αυτό το αίσθημα και στο παιδί τους.

Ως προς τη συμβολή των μουσικών συναντήσεων στην ενίσχυση της μουσικής σχέσης τους με το παιδί τους, οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν είναι αρκετές. Για παράδειγμα, οι μητέρες που εργάζονταν με πλήρη απασχόληση δεν είχαν τον ίδιο διαθέσιμο χρόνο και την απαιτούμενη ενέργεια σε σχέση με εκείνες που δεν είχαν εργασιακή δέσμευση και είχαν τη δυνατότητα βοήθειας σε υποχρεώσεις. Ο οικονομικός παράγοντας, όπως συμφωνεί και η βιβλιογραφία (Illari, 2005), ήταν ο κύριος λόγος που οριοθετούσε τόσο τον χρόνο που μπορεί μία μητέρα να αφιερώσει στο παιδί της, όσο και την ποιότητα της διάδρασης. Σε αντίθεση, παρατηρούνται τα αποτελέσματα έρευνας που έδειξε πως παρά τις διαφορές στην ηλικία ή την οικονομική κατάσταση των μητέρων, η

αυτό-αναφερόμενη υποκειμενική τους ευημερία στη μουσική σχέση με το παιδί τους δεν διέφερε (Gudmundsdottir & Gudmundsdottir, 2010).

Η μουσική δραστηριότητα ανάμεσα στη δυάδα απαιτεί τη συγκατάθεση και των δύο υποκειμένων. Οι μητέρες τόνισαν τη σημαντικότητα αυτής της συμφωνία και τη θεώρησαν απαραίτητη, όπως λέει και η βιβλιογραφία (Cho & Ilari, 2021). Σχεδόν όλες οι μητέρες ανέφεραν το τραγούδι ως μέσο, για να προσεγγίσουν το παιδί τους και να το βοηθήσουν να επανέλθει από μία στενάχωρη συνθήκη. Όπως αναφέρει και η βιβλιογραφία η αύξηση ύπαρξης θετικών συναισθημάτων εξυπηρετείται σε ένα βαθύτερο επίπεδο από το μητρικό τραγούδι βοηθώντας τη μητέρα να αυξήσει τις αντιληπτικές της ικανότητες σχετικά με την συναισθηματική εγγύτητα προς το βρέφος της (Fancourt & Perkins, 2018). Οι γονείς χρησιμοποιούν τη μουσική για τη ρύθμιση των συναισθημάτων και για την κοινωνική σύνδεση με τα παιδιά τους (Cho & Ilari, 2021).

Οι προσαρμογές στον τόνο και στον παλμό της μητρικής ομιλίας, επιτρέπουν στη μητέρα να ενισχύσει μία ενσυναισθητική επικοινωνία με το βρέφος και το νήπιο (Trevvarthen 1993). Οι μητέρες μπορούν να επηρεάσουν την πρώιμη ανάπτυξη της δεξιότητας του συγχρονισμού της όπως φαίνεται από τη μελέτη των Yu & Myowa (2021), όπως ανέφεραν και οι συμμετέχουσες. Οι μουσικές συναντήσεις της κοινότητας καλλιέργησαν τις μουσικές δεξιότητες των μητέρων, ως προς τη χρήση του ρυθμού και της φωνής. Οι συμμετέχουσες θεώρησαν πως με τις νέες τους μουσικές δεξιότητες θα μπορούσαν, είτε να βοηθήσουν το παιδί τους στα πρώτα του μουσικά βήματα, όπως υποστηρίζει και η βιβλιογραφία (Ilari, 2005), είτε να του μεταδώσουν μία γεύση από τη δική τους νέα εμπειρία.

Ένας μικρός αριθμός συμμετεχουσών επέλεξε να μην χρησιμοποιήσει στο σπίτι κάποιες από αυτές τις μουσικές δεξιότητες που ανέπτυξαν στις συναντήσεις, πιθανόν επειδή προτιμούσαν οι συναντήσεις αυτές να αφορούν αποκλειστικά και μόνο τις ίδιες. Παρ' όλο που έγινε μία προσπάθεια από μία μητέρα για τη μεταφορά κάποιων δραστηριοτήτων στο σπίτι, αυτό δεν επαναλήφθηκε, καθώς επιθυμούσε οι συναντήσεις να είναι κάτι που θα αφορά μόνο εκείνη. Χαρακτηριστικά αποκαλούσε την συντονίστρια «γιατρό» για τα θετικά οφέλη που προσέφερε το σύνολο στην ψυχολογία της κάθε φορά.

Η μεταφορά των δραστηριοτήτων από τις συναντήσεις στο σπίτι των μητέρων δεν ήταν ο πρωταρχικός σκοπός αυτών των συναντήσεων, αλλά φάνηκε από τις ατομικές συνεντεύξεις των μητέρων, ότι αποτέλεσε ένα πρώτο βήμα για την ενίσχυση της μουσικής

σχέσης της δυάδας. Φάνηκε αυτό από την ανταπόκριση των παιδιών στα νέα μουσικά στοιχεία που οι μητέρες μετέφεραν στο σπίτι, μέσα από την αναζήτηση των παιδιών για αγορά ή κατασκευή κρουστών οργάνων ή κοπάνων, μέσα από την επιθυμία των παιδιών να παίξουν μουσική μαζί με τη μητέρα και να τραγουδήσουν. Ανέφεραν επίσης οι μητέρες, πως υπάρχει πλέον καλύτερος συγχρονισμός της δυάδας. Αναφορικά με το τραγούδι οι μητέρες επισήμαναν πως, ο χρόνος που αφιέρωναν στην εκτέλεση και το τραγούδι ήταν ποιοτικότερος και από τις δύο πλευρές. Η ελεύθερη χρήση της φωνής που ήταν και στόχος των συναντήσεών μας δεν είχε τόση απήχηση όσο ο ρυθμός. Δύο από τις πέντε μητέρες δεν μητέρων παρατήρησαν κάποια διαφορά στο τραγούδι τους και στη διαχείριση της φωνής τους. Οι περισσότερες συμμετέχουσες απλά υπογράμμισαν ότι πλέον ακούν πιο προσεκτικά τη φωνή τους. Πιθανά αίτια για τα χαμηλά αυτά ποσοστά μπορεί να ήταν η χαμηλή εκτίμηση των φωνητικών δεξιοτήτων τους, όπως τόνισαν οι ίδιες, και ο μικρός αριθμός συναντήσεων που δεν παρείχαν τον απαιτούμενο χρόνο για μην διστάζουν να εκτεθούν μπροστά στο σύνολο.

Περαιτέρω ερευνητικές προτάσεις

Από την παρούσα έρευνα προέκυψαν πολλά και ποικίλα στοιχεία σχετικά με τους τρόπους που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί το chair drumming ως εργαλείο ενίσχυσης μουσικών δεξιοτήτων και ενδυνάμωσης μουσικών ταυτοτήτων. Ως προέκταση, ένα αντίστοιχο μουσικό πρόγραμμα θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί με περισσότερες μητέρες, ώστε να μελετηθεί σε μεγαλύτερο βάθος η επιρροή μίας κοινοτικής μουσικής δράσης βασισμένης στα κρουστά στη σχέση γονέα-παιδιού. Θα είχε ενδιαφέρον να μπορούσαν οι συναντήσεις να βιντεοσκοπηθούν και στη συνέχεια να γίνει πολυτροπική ανάλυση των βίντεο για να εντοπισθούν τα στοιχεία της επικοινωνιακής μουσικότητας όπως αυτά παρουσιάζονται κατά τη διάρκεια των ομάδων. Επιπλέον, ανάλογη έρευνα θα μπορούσε να διεξαχθεί με δείγμα τους πατέρες των νηπίων, καθώς ο δεσμός πατέρων και παιδιών διαφέρει από τον δεσμό μητέρων και παιδιών και λόγω αυτού του γεγονότος, ενδεχομένως τα αποτελέσματα της έρευνας να ήταν διαφορετικά. Επίσης, θα μπορούσε να μετρηθεί η διαφοροποίηση της συναισθηματικής επικοινωνίας και κατανόησης της δυάδας πατέρας-παιδί μέσω της ενίσχυσης των μουσικών τους δεξιοτήτων. Το συγκεκριμένο πεδίο έρευνας φαίνεται να αποτελεί έναν ιδιαίτερα ενδιαφέροντα χώρο για περαιτέρω μελέτη.

Βιβλιογραφία

- Ακογιούνoglou, Μ. & Διονυσίου, Ζ. (2023). Μουσική στην κοινότητα των φυλακών: Ένα πρότζεκτ μουσικής στο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας του Καταστήματος Κράτησης Κέρκυρας. Στο Χ. Ράπτης & Ε. Περάκη (Επιμ.), *Πρακτικά 9^{ου} Συνεδρίου ΕΕΜΕ «Η μουσική εκπαίδευση σε έναν κόσμο που αλλάζει: Ταυτότητες, αξίες, εμπειρίες»*, 15-17 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2022 (υπό δημοσίευση).
- Ανέβα μήλο κατέβα ρόδι. (2019). *Ανέβα Μήλο – Κατέβα Ρόδι*. <https://anevamilokatevarodi.wordpress.com/archive/>
- Brodsky, W., Sulkin, I. & Hefer, M. (2019). Musical engagement among families with Young children: a CMBI (V.972) study. *Early Child Development and Care*, 190(9), 483-1496. <https://doi.org/10.1080/03004430.2019.1671834>
- Cho, E. & Ilari, S.B. (2021). Mothers as home DJs: Recorded music and young children's well-being during the COVID-19 pandemic. *Frontiers in Psychology*, 12, 1-12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.637569>
- Custodero, A.L., Britto, R.P. & Gunn, B.J. (2003). Musical Lives: A collective portrait of American parents and their young children. *Applied Development Psychology*, 24(5), 553-572. <http://dx.doi.org/10.1016/j.appdev.2003.08.005>
- Deliège, I., & Sloboda, J.A. (Eds) (1996). *Musical beginnings: Origins and development of musical competence*. Oxford University Press.
- Διονυσίου, Ζ. (2014). Η μουσική ζωή στην ελληνική οικογένεια με παιδιά 0-6 ετών. *Μουσικοπαιδαγωγικά*, 12, 9-33.
- Διονυσίου, Ζ. (2021). Μουσικές ταυτότητες από τον τομέα της Ψυχολογίας της Μουσικής [Webinar]. Πανεπιστήμιο Λευκωσίας.
- Dissanayake, E. (2000): *Art and Intimacy*, University of Washington Press.
- Duranti, A. (2010). Husserl, intersubjectivity and anthropology. *Anthropological Theory*, 10(1-2), 16-35. <https://doi.org/10.1177/1463499610370517>
- Endedijk, H. M., Ramenzoni, V. C. O., Cox, R. F. A., Cillessen, A. H. N., Bekkering, H., & Hunnius, S. (2015). Development of interpersonal coordination between peers during a drumming task. *Developmental Psychology*, 51(5), 714–721. <https://doi.org/10.1037/a0038980>
- Etmechtsoglou, I., Kerzeli, K. & Vlachoutsou, K. (2019). Guitar Express: Accompanied “songs of deserts” as oases in life-long memory journeys. *Action, Criticism, and Theory for Music Education*, 18(2), 25-56. <https://doi.org/10.22176/act18.2.25>
- Ετμεκτσόγλου, Ι., Καλλιώδη, Χ. & Μπούκα, Ε. (2007). Η αλληλεπίδραση φοιτητών μουσικής με σχιζοφρενείς ασθενείς στα πλαίσια ομάδας μουσικοθεραπείας. Στο Α. Λιοδάκης, Μ. Τζανάκης, & Β. Τσούρτου (επιμ.), *Τέχνη και Ψυχιατρική: Με αφορμή το 1ο Συνέδριο* (498-504). Focus on Health Ε.Π.Ε.
- Fancourt, D. & Perkins R. (2018). The effects of mother–infant singing on emotional closeness, affect, anxiety, and stress hormones. *Music and Science*, 1, 1-10. <https://doi.org/10.1177/205920431774574>
- Faulkner, S. (2017). *Rhythm to Recovery: A Practical Guide to Using Rhythmic Music, Voice and Movement for Social and Emotional Development*. Jessica Kingsley.

- Faulkner, S., Wood, L., Ivery, P., & Donovan, R. (2012). It is not just music and rhythm... evaluation of a drumming-based intervention to improve the social wellbeing of alienated youth. *Children Australia*, 37(1), 31-39. <https://doi.org/10.1017/cha.2012.5>
- Gudmundsdottir, R.H. & Gudmundsdottir G.D. (2010). Parents-infant music courses in Iceland: perceived benefits and mental well-being of mothers. *Music Education Research*, 12(3), 299-309. <https://doi.org/10.1080/14613808.2010.505644>
- Hallam, S., Creech, A., Varvarigou, M., & McQueen, H. (2012). Perceived benefits of active engagement with making music in community settings. *International Journal of Community Music*, 5(2), 155–174. https://doi.org/10.1386/ijcm.5.2.155_1
- Higgins, L. (2012). *Community Music in Theory and in Practice*. Oxford University Press.
- Ho, P., Tsao, J. C., Bloch, L., & Zeltzer, L. K. (2011). The impact of group drumming on social-emotional behavior in low-income children. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, 1-14. <https://doi.org/10.1093/ecam/neq072>
- Ilari, B. (2005). On musical parenting of young children: musical beliefs and behaviors of mothers and infants. *Early Child Development and Care*, 175(7-8), 647-660. <http://dx.doi.org/10.1080/0300443042000302573>
- Intersubjectivity. (2023). In *Oxford Reference*. Retrieved from: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100008603>
- Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας. [ηλεκτρ. Βιβλ.] Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/5826>
- ISME (2023). *Supporting and promoting music education and music making for all International*. Society for Music Education. <https://isme.org/interest-area/community-music-activity>
- Johnson, M.W., Alavi, K. & Holm-Janias, V. (2023). Communicative musicality, learning and energy: A holographic analysis of sound online and in the classroom. *Postdigital Science and Education*, 5, 327–346. <https://doi.org/10.1007/s42438-022-00355-8>
- Κοκκινάκη, Θ. (2016). Τα βρέφη και η μίμηση: τα κίνητρα. Στο Γ. Κουγιουμουτζάκης (Επιμ.), *Το συν- της συγκίνησης: Ψυχολογία εμβρύων, βρεφών και νηπίων* (σσ. 135-156), Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Κουγιουμουτζάκης, Γ., Μαρκοδημητράκη, Μ. & Κοκκινάκη, Θ. (2007). Η Θεωρία της έμφυτης διυποκειμενικότητας. Βασικές Αρχές. Στο Στ. Χριστογιώργος (Επιμ.) *Θέματα ψυχοδυναμικής και ψυχοκοινωνικής Παιδοψυχιατρικής. Αφιέρωμα στον Καθηγητή Γιάννη Τσιάντη* (σσ. 489-523). Καστανιώτης.
- Longhi, E. (2009). ‘Songese’: maternal structuring of musical interaction with infants. *Psychology of Music*, 37(2), 195–213. <https://doi.org/10.1177/0305735608097042>
- Μαζοκοπάκη, Κ. (2007): *Οι Ρίζες της Μουσικότητας: Η Ανάπτυξη των Επικοινωνιακών Βρεφικών Ρυθμών από το 2ο έως το 10ο μήνα*. [Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών] Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Malloch, S. (1999). Mothers and infants and communicative musicality. In “*Rhythms, musical narrative and origins of human communication*”. *Musicae Scientiae, Special Issue*, 1999-2000, 13-28. European Society for the Cognitive Sciences of Music.
- Malloch, S., & Trevarthen, C. (2000). *Communicative musicality: Exploring the basis of human companionship*. Oxford University Press.

- McPherson, G.E. (Ed.) (2016). *The child as musician: A handbook of musical development*. Oxford University Press.
- Mendoza, K.J. & Fausey, M.C. (2021). Every day music in Infancy. *Development Science*, 24(6), 1-15. <https://doi.org/10.1111/desc.13122>
- Monnot, M., Foley, R. & Rossa, E. (2014). Affective prosody: Whence motherese. *Behavioral and Brain Sciences*. 27(4), 491–541. <https://doi.org/10.1017/S0140525X04000111>
- Rodrigues, H., Leite, A., Faria, C., Monteiro, I. & Rodrigues, P. M. (2010). Music for mothers and babies living in a prison: A report on a special production of BebBab. *International Journal of Community Music*, 3(1), 77-90. <https://doi.org/10.1386/ijcm.3.1.77/1>
- Schippers, H. & Bartleet B.-L. (2013). The nine domains of community music: Exploring the crossroads of formal and informal music education. *International Journal of Music Education*, 31(4), 454–471. <https://doi.org/10.1177/0255751413502441>
- Steinberg, S., Liu, T. & Lense, M.D. (2021). Musical Engagement and Parent-Child Attachment in Families With Young Children During the Covid-19 Pandemic. *Frontiers in Psychology*, 12(641733), 1-10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.641733>
- Stern, N.D. (1998). *The international world of infant: A view from Psychoanalysis and Developmental Psychology*. Karnac Books.
- StGeorge, J., & Freeman, E. (2020). Social-emotional learning through a drumming intervention. *Approaches: An Interdisciplinary Journal of Music Therapy*, 12(1), 30-42. ISSN: 2459-3338
- Trehub, E.S., Hill, S.D. & Kamenetsky, B.S. (1998). Parents' Sung Performances for Infants. *Canadian Journal of Experimental Psychology*, 51(4), 385-96. [10.1037/1196-1961.51.4.385](https://doi.org/10.1037/1196-1961.51.4.385)
- Trevarthen, C. & Malloch, S. (2002). Musicality and music before three: Human vitality and invention shared with pride. *Zero to Three*, 23(1), 10-18.
- Trevarthen, C. (1999). Musicality and the intrinsic motive pulse: evidence from human psychobiology and infant communication. *Musicae Scientiae, Special Issue, 1999-2000*, 155-215. European Society for the Cognitive Sciences of Music.
- Trevarthen, C. (2000). Communicative musicality: The human impulse to create and share music. In D. Hargreaves, D. Miell, & R. MacDonald (Eds.), *Musical Imaginations: Multidisciplinary perspectives on creativity, performance and perception*. Oxford: Oxford University Press.
- Trevarthen, C. (2005). Action and emotion in development of cultural intelligence: why infants have feelings like ours. In J. Nadel & D. Muir (eds), *Emotional Development*. Oxford University Press.
- Τσιώλης, Γ. (2015). Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: διλήμματα, δυνατότητες, διαδικασίες. Στο Γ. Πυργιωτάκης & Χρ. Θεοφιλίδης (επιμ.) *Ερευνητική Μεθοδολογία στις Κοινωνικές Επιστήμες και στην Εκπαίδευση. Συμβολή στην επιστημολογική θεωρία και την ερευνητική πράξη* (473-498). Πεδίο.
- Varner E., (2022). Group Drumming as Conduit to Enhanced Self and Community Relationships. *National Association for Music Education*, 35(3), 28–31. <https://doi.org/10.1177/27527646221079642>

- Veblen, K.K. (2008). The many ways of community music. *International Journal of Community Music*, 1(1), 1-21. <https://doi.org/10.1386/ijcm.1.1.5/1>
- Verna, G. K. & Mallick, K. (2005) *Researching Education – Perspectives & Techniques*. Falmer Press.
- Vries, R. (2009). Music at home with the under fives: what is happening?. *Early Child Development and Care*. 179(4), 395-405. <http://dx.doi.org/10.1080/03004430802691914>
- Yin, R. K. (2018). *Case Study Research and Applications: Design and Methods* (6th ed.). Sage.
- Yu, L. & Myowa, M. (2021). The early development of tempo adjustment and synchronization during joint drumming: A study of 18- to 42-month-old children. *The Official Journal of the International Congress of Infant Studies*, 26(4), 1-12. <https://doi.org/10.1111/infa.12403>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα Α

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Έντυπο συναίνεσης για συμμετοχή σε ερευνητική εργασία

Τίτλος Ερευνητικής Εργασίας: Το chair drumming ως εργαλείο ενίσχυσης δεξιοτήτων επικοινωνιακής μουσικότητας μητέρων με νήπια: μία μελέτη περίπτωσης

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Μίτση Ακογιούνου, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τ.Μ.Σ., Ι.Π.

Ερευνήτρια: Ελένη Λεωνίδα (email:..., τηλ....)

1. Σκοπός της ερευνητικής εργασίας

Σκοπός της μελέτης είναι η διερεύνηση της χρήσης του chair drumming ως εργαλείο ενίσχυσης της μουσικής ομιλίας ανάμεσα στη μητέρα και στο παιδί της. Με αφετηρία τη θεωρία της επικοινωνιακής μουσικότητας, η παρούσα έρευνα επιχειρεί να μελετήσει τη συμβολή εβδομαδιαίων ομαδικών μουσικών συναντήσεων με μητέρες στις μουσικές συνομιλίες τους και την μουσική σχέση που αναπτύσσουν με το παιδί τους.

2. Διαδικασία

Θα πραγματοποιηθούν 10 (δέκα) εβδομαδιαίες μουσικές συναντήσεις με μητέρες νηπίων από 25 Ιανουαρίου μέχρι 29 Μαρτίου 2023. Μετά το πέρας των συναντήσεων η κάθε συμμετέχουσα θα λάβει μέρος σε μία συνέντευξη, είκοσι λεπτών περίπου, την ημέρα που θα αποφασιστεί από κοινού με την ερευνήτρια στον χώρο διεξαγωγής των συναντήσεων. Η συνέντευξη θα ηχογραφηθεί και το ψηφιακό αρχείο ήχου θα βρίσκεται στην κατοχή της ερευνήτριας. Τμήματα των συνομιλιών πιθανόν να χρησιμοποιηθούν στην παρουσίαση της ερευνητικής εργασίας στο πλαίσιο του μαθήματος καθώς και στην διπλωματική εργασία που θα παραδοθεί. Μέσω ψευδωνυμοποίησης, θα διασφαλιστεί η προστασία του ονόματος της συμμετέχουσας, η ηλικία της ή άλλα προσωπικά στοιχεία και ευαίσθητα δεδομένα.

3. Κίνδυνοι και ενοχλήσεις

Δεν υπάρχει κανένας κίνδυνος που να συνοδεύει τη συμμετοχή σας στην έρευνα, στη συνέντευξη που θα παραδώσετε ή στην ομάδα εστίασης που θα συμμετάσχετε θα τηρηθεί η πλήρης ανωνυμία σας.

4. Προσδοκώμενα οφέλη

Με την συμμετοχή σας θα βοηθήσετε στην περαιτέρω κατανόηση του φαινομένου υπό μελέτη και συγκεκριμένα στη συμβολή του chair drumming ως εργαλείου ενίσχυσης επικοινωνιακής μουσικότητας ανάμεσα στο νήπιο και στη μητέρα του.

5. Δημοσίευση δεδομένων – αποτελεσμάτων

Η συμμετοχή σας στην έρευνα συνεπάγεται ότι συμφωνείτε με την μελλοντική δημοσίευση των αποτελεσμάτων της, με την προϋπόθεση ότι οι πληροφορίες θα είναι ανώνυμες και δε θα αποκαλυφθούν τα ονόματα ή άλλα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων. Τα δεδομένα που θα συγκεντρωθούν θα κωδικοποιηθούν με ψευδώνυμο, ώστε το όνομα σας δε θα φαίνεται πουθενά.

6. Πληροφορίες

Μη διστάσετε να κάνετε ερωτήσεις γύρω από το σκοπό ή τη διαδικασία της εργασίας. Αν έχετε οποιαδήποτε αμφιβολία ή ερώτηση ζητήστε διευκρινίσεις.

7. Ελευθερία συναίνεσης

Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι εθελοντική. Είστε ελεύθερος-η να μην συναινέσετε ή να διακόψετε τη συμμετοχή σας όποτε το επιθυμείτε.

8. Συναίνεση για ηχογράφηση

Ζητείται η συναίνεσή σας για την ηχογράφηση ή μανητοσκοπήση των συνομιλιών ή των συναντήσεων.

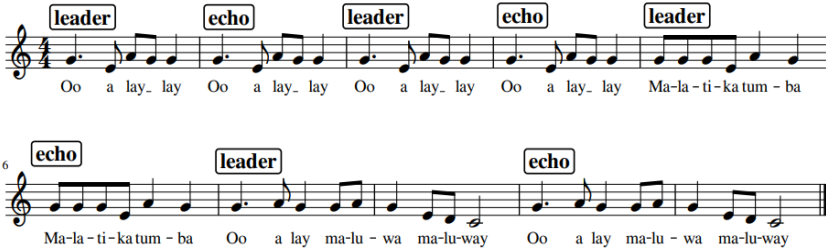
9. Δήλωση συναίνεσης

Διάβασα το έντυπο αυτό και κατανοώ τις διαδικασίες που θα ακολουθήσω. Με την υπογραφή μου, συναινώ να συμμετάσχω στην ερευνητική εργασία.

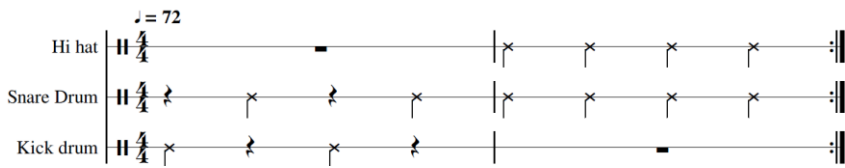
Ονοματεπώνυμο και υπογραφή
συμμετέχουσας

Ονοματεπώνυμο και υπογραφή
ερευνήτριας

Παράρτημα Β

1^η συνάντηση Ημερομηνία: 25/1/2023 Μητέρες νηπίων		Όνομα υπεύθυνης: Ελένη Λεωνίδα Χρόνος διεξαγωγής συνάντησης: 40 λεπτά
Στόχοι	1. αίσθηση του «ανήκειν» στην ομάδα 2. εξάσκηση ρυθμικής ανταπόκρισης 3. καλλιέργεια εσωτερικής ακοής 4. βίωση ρυθμού στο σώμα 5. καλλιέργεια μουσικής ακρόασης	
Μουσικά εργαλεία	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, ακρόαμα, φωνή	
Προϋπάρχουσες μουσικές δεξιότητες	καμία	
Μέσα και υλικά διδασκαλίας	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, στερεοφωνικά ηχεία	
Πορεία συνάντησης	1. [5'-7'] Θεμελίωση βασικού ρυθμού (grounding) με ρυθμική απαγγελία φράσης: «Χτυπάω το κρουστό» με την αντιστοιχία χτύπου γονάτων στην τελευταία συλλαβή. 2. [5'] Κυκλικό χειροκρότημα πάνω στον ήδη θεμελιωμένο παλμό. 3. [5'] Κυκλική μίμηση του εκάστοτε ρυθμικού σχήματος της συντονίστριας σε τέταρτα και όγδοα. 4. [5'] Εκμάθηση βασικής τεχνικής χρήσης μπαγκέτας. Ομαδική ρυθμική απαγγελία της φράσης: «Ήρθε η σειρά μου να παίξω το κρουστό» με χτύπο μπαγκέτας στην τελευταία συλλαβή με διαδοχική μείωση της έντασης στην εκάστοτε επανάληψη του κύκλου. 5. [15'] Κυκλικός βηματισμός στον χώρο για συνοδεία ακροάματος: "The Syncopated Clock", με κρούση μπαγκετών. 6. [5'] "Oo a lay lay", αντιφωνικό τραγούδι ανάμεσα στη συντονίστρια και στην ομάδα με συνοδεία χτύπου μπαγκετών στα ισχυρά μέρη του μέτρου.	
Υλικό	1. Zevnikov. (2017, January 17). <i>L. Anderson: The Syncopated Clock - Gimnazija Kranj Symphony Orchestra</i>. [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=2VRsIQsGDtY 2. Oo a lay lay Trad. of Polynesian ♩ = 110 Oo a lay_ lay Oo a lay_ lay Oo a lay_ lay Oo a lay_ lay Ma-la - ti - ka tum - ba Ma-la - ti - ka tum - ba Oo a lay ma-lu - wa ma-lu-way Oo a lay ma-lu - wa ma-lu-way	

2^η συνάντηση Ημερομηνία: 1/2/2023 Μητέρες νηπίων Όνομα υπεύθυνης: Ελένη Λεωνίδα Χρόνος διεξαγωγής συνάντησης: 45 λεπτά	
Στόχοι	1. Καλλιέργεια αίσθησης του «ανήκειν» στην ομάδα 2. εξάσκηση της ρυθμικής ανταπόκρισης 3. δημιουργία αίσθησης ισοτιμίας των μελών της κοινότητας μέσω της υιοθέτησης του ρόλου της συντονίστριας 4. πρώτη επαφή με τα τρία στοιχεία απόδοσης του chair drumming 5. καλλιέργεια ακρόασης 6. ρυθμική εμπλοκή σε μουσικό ακρόαμα 7. εξάσκηση φωνητικής ανταπόκρισης
Μουσικά εργαλεία	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, ακρόαμα, φωνή
Προϋπάρχουσες μουσικές δεξιότητες	κατανόηση σταθερού και δεμένου ρυθμού
Μέσα και υλικά διδασκαλίας	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, στερεοφωνικά ηχεία
Πορεία συνάντησης	1. [5'-7'] Θεμελίωση βασικού ρυθμού (grounding) με ρυθμική απαγγελία φράσης: «Χτυπάω το κρουστό» με την αντιστοιχία χτύπου γονάτων στην τελευταία συλλαβή. 2. [5'] Ατομική κυκλική μίμηση στο εκάστοτε ρυθμικό σχήμα της συντονίστριας με χρήση ογδών, τετάρτων και μισών πάνω στον χτύπο που έχει θεμελιωθεί. 3. [3'] Ομαδική μίμηση ρυθμικού σχήματος συντονίστριας πάνω στον ρυθμό που έχει θεμελιωθεί. Τον ρόλο της συντονίστριας υιοθετεί η κάθε μία. 4. [5'] Κυκλικό χειροκρότημα που «ταξιδεύει» σε διαφορετικό tempo, το οποίο ορίζεται από την αναπαράσταση του κύκλου του ρυθμού (πρόκρουση-κρούση-μετάκρουση) από την συντονίστρια. Εναλλαγή ρόλου συντονίστριας στα μέλη της ομάδας. 5. [5'] Ερωτοαπάντηση με ρυθμικά σχήματα ανάμεσα στα μέλη της ομάδας. 6. [10'] Ομαδική ρυθμική απαγγελία φράσης: «Ήρθε η σειρά μου να παίξω το κρουστό» με τη κρούση ταμπούρου στην τελευταία συλλαβή. 7. [3'] Φωνητική συνοδεία του τραγουδιού "Funga alafia" και ρυθμική συνοδεία στα ισχυρά μέρη με τη χρήση μπότας και ταμπούρου αντιστοίχως. 8. [3'] Φωνητική συνοδεία αντιφωνικού τραγουδιού "Oh a lele" και ρυθμική συνοδεία με όγδοα στο ταμποурίνο και τέταρτα στην μπότα.
Υλικό	1. boyet ignacio . (2019). Oh Ah lele Call & Response [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=ervb5BzDdm8 2. Kristin McLean. (2016, May 16). <i>Funga Alafia</i> [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=gE1og74Qspl

3^η συνάντηση Ημερομηνία: 8/2/2023 Μητέρες νηπίων Όνομα υπεύθυνης: Ελένη Λεωνίδα Χρόνος διεξαγωγής συνάντησης: 40 λεπτά	
Στόχοι	1. εξάσκηση ρυθμικού συντονισμού 2. εξάσκηση ρυθμικής ανταπόκρισης 3. καλλιέργεια εσωτερικής ακοής 4. χρήση δυναμικών μέσω φωνητικής έκφρασης 5. ανάγνωση γραφικής παρτιτούρας 6. μουσική έκφραση μέσω της δικής τους γραφικής παρτιτούρας 7. εξάσκηση μελωδικής ανταπόκρισης
Μουσικά εργαλεία	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, ακρόαμα, φωνή
Προϋπάρχουσες μουσικές δεξιότητες	κατανόηση του σταθερού και δεμένου ρυθμού
Μέσα και υλικά διδασκαλίας	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, στερεοφωνικά ηχεία, καρέκλες
Πορεία συνάντησης	1. [5'-7'] Θεμελίωση βασικού ρυθμού (grounding) με ρυθμική απαγγελία φράσης: «Χτυπάω το κρουστό» με την αντιστοιχία χτύπου γονάτων στην τελευταία συλλαβή. 2. [10'] Με τη χρήση μπαγκετών ακολουθεί κυκλική μίμηση της φράσης: «Θα πάρω την μπαγκέτα και θα παίξω τον ρυθμό» με τη συνοδεία του εκάστοτε ρυθμικού σχήματος που απευθύνει η συντονίστρια στην κάθε συμμετέχουσα. Τα ρυθμικά σχήματα αποτελούνταν από τέταρτα, όγδοα και δέκατα έκτα με μπαγκέτες. Τον ρόλο της συντονίστριας υιοθετεί η κάθε συμμετέχουσα απαγγέλλοντας σιγά και έπειτα με τη χρήση της εσωτερικής ακοής. Στην ίδια δραστηριότητα προστίθεται και η αλλαγή tempo. 3. [10'] Προσεκτική ακρόαση και εκτέλεση του ρυθμικού σχήματος κυκλικά και στον δεύτερο κύκλο αυτοσχεδιασμός για τη συνοδεία του ostinato. Ρυθμικό ostinato 4. [5'] Εκμάθηση αυτοσχεδιαστικού αντιφωνικού τραγουδιού συντονίστριας. 5. [15'] Δημιουργία ρυθμικού σχήματος πάνω στο matrix στα τέσσερα μέρη του μέτρου από την εκάστοτε συμμετέχουσα και εκτέλεση από όλη την ομάδα για συνοδεία στο τραγούδι: "Epo e tai tai e".
Υλικό	Uku Fan. (2019, May 5). <i>Epo i tai tai e</i> (Ukulele Maori Song) [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=Rhopvhq4h_E Αντιφωνικό αυτοσχέδιο τραγούδι

4^η συνάντηση Ημερομηνία: 15/2/2023 Μητέρες νηπίων Όνομα υπεύθυνης: Ελένη Λεωνίδα Χρόνος διεξαγωγής συνάντησης: 40 λεπτά	
Στόχοι	1. εξάσκηση ρυθμικού συντονισμού 2. καλλιέργεια αίσθησης του «ανήκειν» στην ομάδα 3. εξάσκηση της ρυθμικής ανταπόκρισης 4. καλλιέργεια ρυθμικής αντίληψης 5. εξάσκηση στα στοιχεία απόδοσης του chair drumming 6. εξάσκηση ρυθμικής μνήμης 7. εκτέλεση γραφικής παρτιτούρας
Μουσικά εργαλεία	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, μουσικό ακρόαμα
Προϋπάρχουσες μουσικές δεξιότητες	εκτέλεση στοιχείων απόδοσης chair drumming
Μέσα και υλικά διδασκαλίας	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, στερεοφωνικά ηχεία, καρέκλες, matrix
Πορεία συνάντησης	1. [5'-7'] Θεμελίωση βασικού ρυθμού (grounding) με ρυθμική απαγγελία φράσης: «Χτυπάω το κρουστό» με την αντιστοιχία χτύπου γονάτων στην τελευταία συλλαβή. 2. [10'] Ρυθμική κυκλική απαγγελία φράσης: «Έχω τόσο κέφι που θα παίξω το κρουστό» πάνω σε ρυθμικό σχήμα με τέταρτα, παρεστιγμένα τέταρτα, όγδοα και δέκατα έκτα με συνοδεία μπαγκέτας. 3. [10'] Ελεύθερη κυκλική ρυθμική απαγγελία της φράσης και στον δεύτερο κύκλο απαγγελία των συλλαβών που συνοδεύτηκαν με χτύπημα μπαγκέτας. 4. [15'] Δημιουργία ατομικού ρυθμικού σχήματος σχήμα στη γραφική παρτιτούρα στο matrix πάνω τραγούδι: "This little light of mine".
Υλικό	Listener Kids. (2016, March 22). "This Little Light Of Mine" [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=cKkbIZtqhyQ

5^η συνάντηση Ημερομηνία: 22/2/2023 Μητέρες νηπίων Όνομα υπεύθυνης: Ελένη Λεωνίδα Χρόνος διεξαγωγής συνάντησης: 40 λεπτά		
Στόχοι	1. εξάσκηση ρυθμικού συντονισμού 2. εξάσκηση ρυθμικής ανταπόκρισης 3. εξάσκηση τοποθέτησης φωνής 4. ρυθμική ορθογραφία 5. δημιουργία αίσθησης του «ανήκειν» σε μία ομάδα. 6. εξάσκηση μελωδικής μνήμης	
Μουσικά εργαλεία	κρουστά σώματος, μπαγκέτες	
Προϋπάρχουσες μουσικές δεξιότητες	εκτέλεση στοιχείων απόδοσης chair drumming, αίσθηση του σταθερού και δεμένου ρυθμού	
Μέσα και υλικά διδασκαλίας	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, καρτέλες, matrix	
Πορεία συνάντησης	1. [5'-7'] Θεμελίωση βασικού ρυθμού (grounding) με ρυθμική απαγγελία φράσης: «Χτυπάω το κρουστό» με την αντιστοιχία χτύπου γονάτων στην τελευταία συλλαβή. 2. [5'] Ατομικός αυτοσχεδισμός με στοιχεία απόδοσης του chair drumming στον ήδη θεμελιωμένο ρυθμό. Η κάθε συμμετέχουσα επιλέγει την επόμενη δείχνοντάς της με μία προεισόδιο κίνηση. 3. [10'] Σχηματισμός δύο ομάδων και δημιουργία ρυθμικού σχήματος από την εκάστοτε για τη συνοδεία αυτοσχέδιου αντιφωνικού τραγουδιού "call and response non word song" με στοιχεία απόδοσης του chair drumming. 4. [20'] Εκτέλεση ρυθμικού σχήματος από κάθε συμμετέχουσα και ρυθμική ορθογραφία με καρτέλες από την υπόλοιπη ομάδα στο matrix.	
Υλικό	Call and response non word song 	

6^η συνάντηση Ημερομηνία: 1/3/2023 Μητέρες νηπίων Όνομα υπεύθυνης: Ελένη Λεωνίδα Χρόνος διεξαγωγής συνάντησης: 40 λεπτά		
Στόχοι	1. εξάσκηση ρυθμικού συντονισμού 2. εξάσκηση της ρυθμικής ανταπόκρισης σε νέες ρυθμικές αγωγές 3. καλλιέργεια φωνητικής ανταπόκρισης 4. ρυθμική ορθογραφία 5. δημιουργία αίσθησης του «ανήκειν» σε μία ομάδα.	
Μουσικά εργαλεία	κρουστά σώματος, μπαγκέτες	
Προϋπάρχουσες μουσικές δεξιότητες	απόδοση στοιχείων του chair drumming κατανόηση του σταθερού και δεμένου ρυθμού, non word song	
Μέσα και υλικά διδασκαλίας	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, καρέκλες, matrix	
Πορεία συνάντησης	1. [5'-7'] Θεμελίωση βασικού ρυθμού (grounding) με ρυθμική απαγγελία φράσης: «Χτυπάω το κρουστό» με την αντιστοιχία χτύπου γονάτων στην τελευταία συλλαβή. 2. [5'] Κυκλική ατομική μίμηση ρυθμικών σχημάτων σε νέες ρυθμικές αγωγές όπως 7/8, 5/8, 9/8 πάνω στον ήδη θεμελιωμένο ρυθμό. 3. [5'] Τραγούδι με ρυθμική συνοδεία μπαγκέτας σε κάθε όγδοο κάποιων στροφών από παραδοσιακά τραγούδια όπως «Μήλο μου κόκκινο» και «Θυμωμένο μου ήρθες και απόψε». 4. [10'] Τραγούδι με συνοδεία χτυπήματος μπαγκέτας σε κάθε όγδοο του μέτρου "call and response non word song". Ακολουθούνε ερωτοαπαντήσεις ανάμεσα στη συντονίστρια και στα μέλη με χρήση δυναμικών και αρθρώσεων (forte, piano, staccato, legato, accent και glissando). Τον ρόλο της συντονίστριας υιοθετεί το κάθε μέλος. 5. [5'] Μεταφορά προηγούμενης δραστηριότητας στα στοιχεία απόδοσης του chair drumming. 6. [10'] Υψομετρική χρήση καρέκλας: αντιστοίχιση στοιχείων απόδοσης chair drumming σε άρπισμα, μπότα-θεμέλιος νότα, ταμπούρο- τρίτη και πιατίνι-Πέμπτη, από τη συντονίστρια. Δεύτερη φάση φωνοποίηση νοτών ανάλογα με το ποιο στοιχείο του chair drumming αποδίδεται. Η κάθε μία γίνεται η συντονίστρια.	
Υλικό	Call and response non word song 	

Θυμωμένο μου ήρθες απόψε

παραδοσιακό Κέρκυρας

$\text{♩} = 104$

Θυ-μω - μέ-νο μου ήρ-θες κια - από-ψε θυ-μω-μέ-νο για-μέ-να πο - λύ μαε-γώ

7

φταί-ξι-μο φως μου δεν έ-χω πα-ρ'α έ-χω α-γά-πη χρυ - σή μαε-γώ φταί-ξι-μο φως μου δεν

13

έ - χω πα - ρά έ - χω α - γά - πη χρυ - σή

Μήλο μου κόκκινο

παραδοσιακό

$\text{♩} = 132$

Μή - λο μου κόκ-κι-νο ρόι - δο βα - μέ-ε-νο μή - λο μου κόκ-κι-νο ρόι - δο βα - μέ-ε-νο

9

για - τί-ι με-ε μά-ρα-νες το πι-τ-κρα-α - μέ-ε-νο για - τί-ι με-ε μά-ρα-νες το πι-τ-κρα-α -

16

μέ - ε - νο

7^η συνάντηση Ημερομηνία: 8/3/2023 Μητέρες νηπίων Όνομα υπεύθυνης: Ελένη Λεωνίδα Χρόνος διεξαγωγής συνάντησης: 40 λεπτά	
Στόχοι	1. βελτίωση ρυθμικού συντονισμού 2. καλλιέργεια φωνής και ακρόασης 3. σύνθεση μελωδίας μέσω αρπίσματος 4. χρήση δυναμικών και αρθρώσεων 5. δημιουργία αίσθησης του «ανήκειν»
Μουσικά εργαλεία	κρουστά σώματος, μπαγκέτες
Προϋπάρχουσες μουσικές δεξιότητες	απόδοση στοιχείων του chair drumming, κατανόηση του σταθερού και δεμένου ρυθμού, αρπίσματα με τα στοιχεία απόδοσης
Μέσα και υλικά διδασκαλίας	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, καρέκλες
Πορεία συνάντησης	1. [5'-7'] Θεμελίωση βασικού ρυθμού (grounding) με ρυθμική απαγγελία φράσης: «Χτυπάω το κρουστό» με την αντιστοιχία χτύπου γονάτων στην τελευταία συλλαβή. [5'] Χρήση τεχνικών εντασιοποίησης (intensifying), σβήσιμο ήχου (fading), καθρεφτίσματος (ηχώ - echoing) με τη φωνή και μετά με τη χρήση μπαγκετών. 2. [10'] Ατομική ρυθμική και μελωδική συνοδεία ενός τραγουδιού οικείου του κάθε μέλους με στοιχεία απόδοσης chair drumming. 3. [10'] Υψομετρική χρήση καρέκλας: αντιστοίχιση στοιχείων απόδοσης chair drumming σε άρπισμα, μπότα-θεμέλιος νότα, ταμπούρο- τρίτη και πιατίνι-Πέμπτη, από τη συντονίστρια. Δεύτερη φάση φωνοποίηση νοτών ανάλογα με το ποιο στοιχείο του chair drumming αποδίδεται. Στην τρίτη φάση εισάγονται και ρυθμικές αξίες, δυναμικές και αρθρώσεις ανάλογα με το πόσο χρόνο βρίσκεται η μπαγκέτα στο ανάλογο σημείο. 4. [10'] Σινιάλο συντονίστριας για την εντολή: 1:1, 2:1, 3:1 σε ομαδικό και ατομικό επίπεδο.

8^η συνάντηση Ημερομηνία: 15/3/2023 Μητέρες νηπίων Όνομα υπεύθυνης: Ελένη Λεωνίδα Χρόνος διεξαγωγής συνάντησης: 40 λεπτά	
Στόχοι	1. βελτίωση ρυθμικού συντονισμού 2. εξάσκηση της ρυθμικής ανταπόκρισης με τις εισαχθείσες τεχνικές υιοθετώντας τον ρόλο της συντονίστριας (play it at different settings) 3. ρυθμική ανταπόκριση και ετοιμότητα 4. δημιουργία αίσθησης του «ανήκειν» σε μία ομάδα.
Μουσικά εργαλεία	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, στερεοφωνικά ηχεία
Προϋπάρχουσες μουσικές δεξιότητες	απόδοση στοιχείων του chair drumming, κατανόηση του σταθερού και δεμένου ρυθμού
Μέσα και υλικά διδασκαλίας	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, καρέκλες, στερεοφωνικά ηχεία
Πορεία συνάντησης	1. [5'-7'] Θεμελίωση βασικού ρυθμού (grounding) με ρυθμική απαγγελία φράσης: «Χτυπάω το κρουστό» με την αντιστοιχία χτύπου γονάτων στην τελευταία συλλαβή. 2. [10'] Κυκλική μίμηση στην κρούση μπαγκετών με συνοδεία φωνήματος και χρήση τεχνικών echoing, του fading, εντασιοποίησης από τη συντονίστρια. Η κάθε μία να γίνει η συντονίστρια. 3. [20'] Ρυθμικός ατομικός αυτοσχεδιασμός στα couple και ομαδικός στην επωδό του επιλεγμένου από την ομάδα τραγουδιού «Το ελεφαντάκι», σε με στοιχεία απόδοσης chair drumming.
Υλικό	Tempelis Drakos. (2017, Φεβρουάριος 17). <i>Φοίβος Δεληβοριάς - Το Ελεφαντάκι - Official Animation Video</i> . [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=V8bUPNE1mhg

9^η συνάντηση Ημερομηνία: 22/3/2023 Μητέρες νηπίων		Όνομα υπεύθυνης: Ελένη Λεωνίδα Χρόνος διεξαγωγής συνάντησης: 40 λεπτά
Στόχοι	1. βελτίωση ρυθμικού συντονισμού 2. εξάσκηση στην πεντατονικής μείζονας κλίμακας 3. εξάσκηση της ρυθμικής ανταπόκρισης 4. εξάσκηση φωνητικής ανταπόκρισης 5. δημιουργία αίσθησης του «ανήκειν»	
Μουσικά εργαλεία	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, στερεοφωνικά ηχεία	
Προϋπάρχουσες μουσικές δεξιότητες	απόδοση τριών στοιχείων του chair drumming, κατανόηση του σταθερού και δεμένου ρυθμού	
Μέσα και υλικά διδασκαλίας	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, καρέκλες	
Πορεία συνάντησης	1. [5'-7'] Θεμελίωση βασικού ρυθμού (grounding) με ρυθμική απαγγελία φράσης: «Χτυπάω το κρουστό» με την αντιστοιχία χτύπου γονάτων στην τελευταία συλλαβή. 2. [5'] Κράτημα του θεμελιωμένου βασικού ρυθμού από την ομάδα και παράλληλα ατομικός ρυθμικός αυτοσχεδιασμός κατά μίμηση της συντονίστριας 3. [10'] Ατομικός ρυθμικός αυτοσχεδιασμός πάνω στον θεμελιωμένο ρυθμό με τη συνοδεία ρυθμικού ostinato με τη χρήση της μπότας από το σύνολο. 4. [10'] Ατομικός ρυθμικός αυτοσχεδιασμός πάνω σε τραγούδι κοινής επιλογής και κοινό ρυθμικό σχήμα στην επωδό του μαζί με κίνηση έναρξης και κίνηση λήξης. 5. [10'] Αντιστοιχία σημείων κρούσης καρέκλας με νότες πεντατονικής μείζονας κλίμακας (ντο-μπότα, ρε-πλάγια σίδερα καρέκλας, μι-ταμπούρο, σολ-πιατίνι, λα-όρθιες με χιαστί τις μπαγκέτες). Η κάθε μία γίνεται η συντονίστρια.	
Υλικό	AJR. (2021, March 26). <i>World's Smallest Violin</i>. [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=PEnJbBuxnw	

10^η συνάντηση Ημερομηνία: 29/3/2023 Μητέρες νηπίων		Όνομα υπεύθυνης: Ελένη Λεωνίδα Χρόνος διεξαγωγής συνάντησης: 40 λεπτά
Στόχοι	1. βελτίωση ρυθμικού συντονισμού 2. εξάσκηση φωνής 3. καλλιέργεια προσεκτικής και ενεργητικής ακρόασης 4. εξάσκηση στην πεντατονικής μείζονας κλίμακας 5. δημιουργία αίσθησης του «ανήκειν» σε μία ομάδα	
Μουσικά εργαλεία	κρουστά σώματος, μπαγκέτες	
Προϋπάρχουσες μουσικές δεξιότητες ή/και γνώσεις	απόδοση τριών στοιχείων του chair, κατανόηση του σταθερού και δεμένου	
Μέσα και υλικά διδασκαλίας	κρουστά σώματος, μπαγκέτες, καρέκλες	
Πορεία συνάντησης	1. [5'-7'] Θεμελίωση βασικού ρυθμού (grounding) με ρυθμική απαγγελία φράσης: «Χτυπάω το κρουστό» με την αντιστοιχία χτύπου γονάτων στην τελευταία συλλαβή. 2. [10'] Μίμηση ρυθμικών σχημάτων με κρουστά σώματος σε πολύχη και διάφορες ρυθμικές αγωγές. 3. [15'] Αντιστοιχία ρυθμικών σχημάτων παραγωγής ενός μέλους με κρουστά σώματος σε στοιχεία απόδοσης του chair drumming από ένα άλλο. 4. [10'] Αντιστοιχία σημείων κρούσης καρέκλας με νότες πεντατονικής μείζονας κλίμακας (ντο-μπότα, ρε-πλάγια σίδερα καρέκλας, μι-ταμπουρίνο, σολ-πιατίνι, λα-όρθιες με χιαστί τις μπαγκέτες). Η κάθε μία γίνεται η συντονίστρια χρησιμοποιώντας διάφορες ρυθμικές αξίες, αρθρώσεις και δυναμικές.	

Παράρτημα Γ

Τελική άτυπη συζήτηση

- 1) Μετά την ολοκλήρωση των 10 συναντήσεών μας θα ήθελα να σας ρωτήσω για όλο το πρόγραμμα. Πώς σας φάνηκε;
- 2) Τι αισθανθήκατε πιο οικείο;
- 3) Ποιό ξένο για εσάς;
- 4) Εάν θα αλλάζατε κάτι τί θα ήταν αυτό;
- 5) Τι θυμάστε πιο έντονα;
- 6) Τί σας έχει μείνει από την ομάδα;
- 7) Τι θυμάστε από τη δική σας προσπάθεια;
- 8) Τι σας φάνηκε εύκολο; δύσκολο; Τί σας φάνηκε χρήσιμο άχρηστο;

- 9) Όσα από αυτά που κάναμε είδατε ότι μπορούσατε να τα κάνετε στο σπίτι είτε μόνες σας είτε με το παιδί σας;

Ατομικές συνεντεύξεις σε μητέρες συμμετάσχουσες στις συναντήσεις της κοινότητας

- 1) Καλησπέρα και σας ευχαριστώ για την διάθεσή σας να μιλήσουμε για τη μουσική σας σχέση με το παιδί σας. Για αρχή, μπορείτε να μου πείτε με ποιόν ή ποιούς τρόπους μέσα στην ημέρα συνομιλείτε μουσικά με το παιδί σας; Θυμάστε να μου αφηγηθείτε κάποιο περιστατικό τέτοιας μουσικής σύμπραξης; Όταν το παιδί σας για κάποιο λόγο δεν πάει σχολείο. Πώς περνάτε την ημέρα σας;
- 2) Αφότου αρχίσατε να έρχεστε για chair drumming και να παρακολουθείτε μαθήματα προσέξατε διαφορά όσο αναφορά τη μουσική διάδρασή σας με το παιδί εκτός ιατρείου; Και αν ναι κατά πόσο και σε τί ακριβώς;
- 3) Θυμάστε κάποιο περιστατικό που συνέβη στο σπίτι ή αλλού που θεωρείτε ότι έχει συμβάλει η συμμετοχή σας στο chair drumming;
- 4) Μπορείτε να μου περιγράψετε πώς χρησιμοποιούσατε το τραγούδι στην καθημερινότητά σας και εάν παρατηρείτε κάποια διαφορά τους τελευταίους 2 μήνες με ποιους τρόπους το εντάσσετε;
- 5) Τα τραγούδια που επιλέγετε βασίζονται σε μύθο, σε αφηγηματική ιστορία. Πώς επιλέγετε ένα τραγούδι;
- 6) Έχετε συγκρατήσει κάποιο περιστατικό όπου το παιδί σας πήγε να επικοινωνήσει μαζί σας με κάποιον μουσικό τρόπο; Θυμάστε εσείς πώς ανταποκριθήκατε;
- 7) Μπορείτε να μου περιγράψετε την αγαπημένη σας στιγμή μουσικής συνύπαρξης με το παιδί σας τους τελευταίους 2 μήνες; Ποιοι πιστεύετε ήταν οι κατάλληλοι παράγοντες που συντέλεσαν για αυτή τη στιγμή; Τί την έκανε να ξεχωρίζει και από τη δική σας την πλευρά και από του παιδιού;
- 8) Θυμάστε να μου περιγράψετε κάποια στιγμή στην οποία δεν μπορούσατε να επικοινωνήσετε με το παιδί σας μουσικά είτε κατά τη διάρκεια μίας μουσικής ομάδας είτε εκτός αυτής; Ποιες κινήσεις ή βήματα κάνατε για να μπορέσετε τελικά να «συντονιστείτε»;
- 9) Πως θεωρείτε ότι έχει εμπλουτιστεί το μουσικό σας λεξιλόγιο με τη συμμετοχή σας σε αυτά τα μαθήματα;
- 10) Πως θεωρείτε ότι έχει διαφοροποιηθεί η μουσική επικοινωνία με το παιδί σας μέσα από αυτά τα μαθήματα που παρακολουθήσατε;

Ατομικές συνεντεύξεις σε μητέρες συμμετέχουσες στο πρόγραμμα μουσικής αγωγής του ιατρείου

- 1) Καλησπέρα και σας ευχαριστώ για την διάθεσή σας να μιλήσουμε για τη μουσική σας σχέση με το παιδί σας. Για αρχή, μπορείτε να μου πείτε με ποιόν ή ποιούς τρόπους μέσα στην ημέρα συνομιλείτε μουσικά με το παιδί σας;... Θυμάστε να μου

αφηγηθείτε κάποιο περιστατικό τέτοιας μουσικής σύμπραξης;... Όταν το παιδί σας για κάποιο λόγο δεν πάει σχολείο. Πώς περνάτε την ημέρα σας;

- 2) Αφότου αρχίσατε να έρχεστε για chair drumming και να παρακολουθείτε μαθήματα προσέξατε διαφορά όσο αναφορά τη μουσική διάδρασή σας με το παιδί εκτός ιατρείου; Και αν ναι κατά πόσο και σε τί ακριβώς;
- 3) Θυμάστε κάποιο περιστατικό που συνέβη στο σπίτι ή αλλού που θεωρείτε ότι έχει συμβάλει η συμμετοχή σας στο chair drumming;
- 4) Μπορείτε να μου περιγράψετε πώς χρησιμοποιούσατε το τραγούδι στην καθημερινότητά σας και εάν παρατηρείτε κάποια διαφορά τους τελευταίους 2 μήνες με ποιους τρόπους το εντάσσετε;
- 5) Τα τραγούδια που επιλέγετε βασίζονται σε μύθο, σε αφηγηματική ιστορία. Πώς επιλέγετε ένα τραγούδι;
- 6) Έχετε συγκρατήσει κάποιο περιστατικό όπου το παιδί σας πήγε να επικοινωνήσει μαζί σας με κάποιον μουσικό τρόπο; Θυμάστε εσείς πώς ανταποκριθήκατε;
- 7) Μπορείτε να μου περιγράψετε την αγαπημένη σας στιγμή μουσικής συνύπαρξης με το παιδί σας τους τελευταίους 2 μήνες; Ποιοι πιστεύετε ήταν οι κατάλληλοι παράγοντες που συντέλεσαν για αυτή τη στιγμή; Τί την έκανε να ξεχωρίζει και από τη δική σας την πλευρά και από του παιδιού;
- 8) Θυμάστε να μου περιγράψετε κάποια στιγμή στην οποία δεν μπορούσατε να επικοινωνήσετε με το παιδί σας μουσικά είτε κατά τη διάρκεια μίας μουσικής ομάδας είτε εκτός αυτής; Ποιες κινήσεις ή βήματα κάνατε για να μπορέσετε τελικά να «συντονιστείτε»;